

HAKİKAT ÖTESİ, YALAN HABER VE KOLEKTİF BELLEĞİ ÇARPITMA DİNAMİKLERİ BAĞLAMINDA 6-7 EYLÜL 1955 OLAYLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON THE EVENTS OF SEPTEMBER 6-7,1955 IN THE
CONTEXT OF THE POST-TRUTH, FAKE NEWS AND THE DYNAMICS OF
DISTORTION IN COLLECTIVE MEMORY

Murat SOYSAL*

Geliş Tarihi/Received:31.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted:30.06.2021

SOYSAL, Murat, (2021), "Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme", Belgi Dergisi, S.22, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2021/II, ss. 481-507.

Öz

II. Dünya Savaşı sonrasında değişen dünya şartları savaşa dahil olan olmayan birçok ülkeyi önemli Hakikat ötesi, hakikatin anlamını yitirdiği, belirsizleştiği ve bu doğrultuda politikaların belirlendiği bir dönemi ifade etmektedir. Hakikat ötesinin kullanım araçlarından biri olan yalan haber ise bilginin eksik ve kasıtlı bir biçimde aktarılmasıdır. Bu iki yaklaşım veya kavram sosyal bilimlerde yapılan çalışmaların konuları arasında yer almaya başlamıştır. Hakikat ötesi ve yine bunun bir aracı olarak kabul edilen yalan haber konusunda çeşitli disiplinlerde tarihsel ve toplumsal olay örnekleri üzerinden çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak tarih alanında aynı sıklıkta çalışmalara yer verilmemiştir. Kolektif bellek ve kolektif belleği çarpıtma dinamikleri ise toplum, siyaset, basın ve tarihi olaylar üzerine yapılan araştırmalarda ele alınan, ilişkilendirilen kuram ve yaklaşımlardır. Yunanistan'ın 1940'lı yıllarda başlattığı faaliyetlerle ortaya çıkan Kıbrıs sorunu, sonraki yıllarda Türkiye, Yunanistan ve ada halkının gündemini oluşturan önemli bir konu haline gelmiştir. 6-7 Eylül 1955 Olayları ise Kıbrıs sorununun çözümü konusunda Türkiye ve Yunanistan arasında sürdürülen diplomatik görüşmelerin devam ettiği esnada yaşanmıştır. Bu olaylar, yakın döneme dair tarih araştırmalarının konusu haline gelmiş ve yine farklı disiplinlerde bu konuyla ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada 6-7 Eylül 1955 Olayları; hakikat ötesi, yalan haber ve kolektif belleği çarpıtma dinamikleri bağlamında incelenmiş ve tartışılmıştır. Bu dönemin basın faaliyetleri, olayların öncesi ve sonrasında yapılan haberler, çalışmanın temel inceleme konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada son dönemlerde sosyal bilimlerde çok daha fazla ele alınan yeni yaklaşımlar bağlamında tarihi ve toplumsal bir olayın nasıl değerlendirilebileceği ve yorumlanabileceği konusunda bir yöntem çalışması elde edilmeye çalışılmıştır. Çok daha ayrıntılı çalışmaları gerektiren 6-7 Eylül Olaylarının faillerinin tespiti ve olayların ideolojik nedensellikleri çerçevesinde yapılan tartışmalar ise bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye- Yunanistan ilişkileri, 6-7 Eylül 1955 Olayları, Basın, Hakikat Ötesi, Yalan Haber, Kolektif Bellek, Çarpıtma Dinamikleri.*

* Öğr. Gör., Uşak Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, murat.soysal@usak.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-2725-2681>).

Abstract

Post-truth refers to a period in which truth loses its meaning, becomes ambiguous and policies are determined accordingly. Fake news, one of the uses of post-truth, is the missing and intentional transfer of information. These two approaches or concepts have started to take place among the subjects of studies in the field of social sciences. Various studies have been conducted on fake news, which is accepted as a device of and post-truth, in various disciplines on historical and social events. However, this subject has not occupied historians agenda. Collective memory and dynamics of distortion in collective memory are the theories and approaches that have been addressed and associated in studies on society, politics, the press, and historical events. The Cyprus problem, which emerged with the activities that Greece started in the 1940s, has become an important issue that constitutes the agenda of Turkey, Greece, and the people of the island in the following years. The Events of September 6-7, 1955 took place during the diplomatic negotiations between Turkey and Greece regarding the solution to the Cyprus problem. These events have become the subject of recent historical research and many studies have been conducted on this subject in different disciplines. In this study, the Events of September 6-7,1955; has been studied and discussed in the context of the dynamics of post-truth, fake news, and dynamics of distortion in collective memory. The press activities of this period and the news made before and after the events constitute the main subject of the study. In this study, it is tried to obtain a method study on how to evaluate and interpret a historical and social event in the context of new approaches that have been handled much more recently in the field of social sciences. The determination of the perpetrators of the Events of September 6-7, which require much more detailed studies, and the discussions made within the context of the ideological causality of the events are exclude from the scope of this study.

Keywords: *Turkey- Greece Relations, The Events of September 6-7 1955, Press, Post-truth, Fake News, Collective Memory, Dynamics of Distortion.*

GİRİŞ

Toplumların ve yaşam alanlarının kurgulandığı, iktidar alanlarının denetim ve disipline edici rollerinin hemen her koşulda açığa çıktığı süreçler yaşanmaktadır. Her geçen gün neoliberalizmin örgütlediği toplum ve mekânda, popülist politikaların varlığını borçlu olduğu hakikat ötesi söylemlere ve bu söylemlerin ürettiği güce, baskıya sürekli ve yeni biçimlerde maruz kalılabilmektedir.¹ Bu maruz kalma hali, siyaset ve basın bilimsel, nesnel, rasyonel olmayan ve çoğu zaman dayanaksız yönlendirme gayretleriyle toplumsal ve kamusal alanın hemen her alanında gözlemlenebilmektedir. Teknolojinin ve iletişim araçlarının zayıf olduğu dönemlerde toplum; bilme, aydınlanma, bilgiye ulaşma ve haber alma arzusunu sözlü aktarımın yanı sıra çoğu zaman basılı yayın organlarından sağlamıştır. Basının bir aktarım kaynağı olan enformasyon, düşünce (bilgi verme) ve bilmek istemek (bilgi alma) tutum ve davranışlarını içine alan geniş bir tanım içerisine girer. Gazetelerin topluma bilgi aktarma eylemi olan enformasyon ise, *“kişinin, bir durum karşısında vaziyet alacağı ortam hakkında koşulları kurup düzenlemesine yarayan herhangi bir içeriktir”*.² Gazetecilik, enformasyonun dağıtımı, yayılması ve dağılımı açısından önemli bir yere sahiptir. Ancak burada öne çıkan husus, haberin objektif bir biçimde aktarılmasıdır. Objektif anlamda haber vermenin temelinde ise haberin taraf tutmadan, dengeli bir şekilde sunulması yatmaktadır.³ Tokgöz haber ve yorumun birbirinden ayrılması gerektiği konusunda Samuel Bowles’in şu görüşüne dikkat çekmiştir; *“Haberini yazan gazeteci, kendi fikrini çelişen kaynakların görüşlerinden ayrı tutmalıdır. Zaten, temel olan haber (news of fact) ile fikrin (news opinion) birbirinden ayrılmasıdır”*.⁴ Burada öne çıkan husus haberin aktarımı esnasında kişisel yorumların ve algıların etkisinde kalma halidir. Çünkü bilginin aktarımında bir bilginin kasıtlı veya kasıtsız bir biçimde yanlış sunulması, deforme edilmesi söz konusu olabilmektedir. Kitle iletişim araçları açısından düşünüldüğünde dezenformasyon; enformasyonun değiştirilmesi, çevrilmesi, saptırılması, çarpıtılması ve suistimal edilmesi yoluyla politik amaçlar doğrultusunda kamuoyu düşüncesinin manipüle (yönlendirilmesi) edilmesi anlamını içermektedir.⁵

Tarihsel ve toplum güç ilişkileri, haberlerin söylemleri ve metinleri şeklinde açığa çıkabilmektedir. Kuramsal ve kavramsal temelde ele alındığında, M. Ayşe İnal’ın vurguladığı bazı hususlara değinmek gerekir. Haber üretimi, haber metinlerinin üretildiği somut tarihsel koşullar ve üretim anı ile belirlenir. Sonuç olarak toplumsal formasyon içinde kesitsel olarak oluşan siyasal, ekonomik güç/iktidar ilişkileri metinlere yansır. Bir başka boyutta değerlendirildiğinde, haberin söylemi aynı zamanda medyanın ekonomi politikası içinde yapılır. Diğer bir ifadeyle karlılık kaygısı, daha fazla kişiye yönelik içeriklerin hazırlanmasını gerektirir. Bu durum çeşitliliği sınırlandırırken, benzeşmeye yol açan ve aynı zamanda daha fazla satan konuların seçilmesine yol açabilmektedir.⁶ Belirtilen yaklaşımlar çerçevesinde ilişkisel boyutta ele alındığında; politik, ekonomik ve toplumsal güç/iktidar koşullarının, haberin üretilme ve aktarılma sürecini somut açıdan etkilediğini söylemek mümkündür.

1 Ezgi Tuncer, “Yalanın İfşası: İnci Eviner’in Parlamento’su”, Panorama Khas, Yaz, Sayı: 24, 2017, s. 43

2 Oya Tokgöz, Temel Gazetecilik, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s. 17.

3 Nurhayat Yoloğlu, “Küresel Medya ve İletişim Anlayışında Aktüel Enformasyondan Dezenformasyona Yöneliş”, Middle Black Sea Journal of Communication Studies, 2(1), 2017, s. 10.

4 Tokgöz, a.g.e., s. 134

5 Yoloğlu, a.g.e., s. 10- 11.

6 M. Ayşe İnal, Haberi Okumak, Temuçin Yayınları, İstanbul, 1996, s. 95-96.

Haberlerin üretilme sürecinin aynı zamanda bir inşa süreci mi olduğu sorusu, değinilmesi gereken bir diğer bir konudur. Televizyon-radyo-gazete gibi geleneksel medya türlerinin sağladığı dolayımına dahil bütün medya türleri, günümüz insanların gerçeklikle olan bağlantısını kuvvetli bir biçimde yapılandırır. Böylelikle kişiler, hiç yaşamadığı deneyim alanlarına, parçası olmadığı ve olamayacağı yaşanmışlıklara sadece tanıklık etmekle kalmaz, bunlarla ilgili durmaksızın anlamlar üreterek toplumsal gerçekliğin yapılandırılmasına katkıda bulur. Medyanın gerçeklikle ilişkisinin aynı zamanda emek-sermaye arasındaki çetin ve tarihsel çelişkiyi sürdüren kapitalist üretim ilişkilerinin zemininde gerçekleştiğini ifade eden Çiler Dursun, gerçekliğin -medyanın da içinde bulunduğu bir süreçte- nasıl meydana getirildiği ve bu gerçekliğin insanı nasıl konumlandığına, sömürü dinamiklerinin göz ardı edilerek anlaşılamayacağını ileri sürer.⁷ Haber ve habercilik konusunda yapılan analizler ve incelemelerin içerisinde sıkça kullanılan “Haber toplumsal gerçekliği inşa eder (kurar)” ifadesi dikkat çekmektedir. Bu ifade üzerinden haber-toplumsal gerçeklik ve inşa ilişkisini kuramsal temelde tartışan Dursun, “haber gerçek dünyayı olduğu gibi yansıtmadığı, gerçekliği kuran/inşa eden (construct) bir metin olduğu”dur ifadesinden yola çıkarak bu önermenin gerçeklik ile haber arasında sorunlu bir bağlantı olduğunu öngördüğünü belirtir. İfade edilen sorundan kasıt ise gerçekliğin, orada bir yerlerde olması gazetecinin/habercinin bunu bir türlü yakalayamama durumu değildir. Buradaki kasıt, haber üretimin kurumsallaşmış bir yapıya sahip olması ve bu kurumsallaşmış yapının işleyiş mantığının ise dünyaya dair bilgi türü olan haberi, dolayısıyla da dünyamızı belirlemesidir.⁸

Tarih, geçmişe dair kaynakların belli metotlarla çalışılarak bilgi üretilmesi olarak tanımlandığında kaynaklar ise geçmişe dair izleri muhafaza eden materyaller olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede ele alındığında tarihçiler, geçmişe dair izleri muhafaza eden bu kaynakları kullanarak bilgi üretmektedir.⁹ Bilgi üretimi konusunda yararlanılan uzak ve yakın dönemlere ait bu kaynakların olayları ele alma biçimi, dili ve okuyuculara sunma biçimi ise çeşitlilik arz etmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde uzmanların ve okuyucuların yararlandığı kaynaklarda yer alan bilgileri dönemin koşulları içinde ve olayların gerçekliği çerçevesinde değerlendirilmesi bazı zorlukları da içinde barındırmaktadır.

İbn Haldun’un da belirttiği üzere görünüşte olayların haber verilmesinden ibaret olduğu düşünülen tarih, asıl manada tarihi olayları nedenleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde ele alan ve inceleyen bir ilim alanıdır.¹⁰ Ancak zaman içinde olayların aktarımına konu olan haberlere yalan ve uydurmanın dahil olabileceğinin belirten düşünür, tarihçilerin olayların aktarımı aşamasında bireysel tutum ve yöntemsel eksikliklerinin, tarihe karışan yalan konusunun ana sebepleri arasında görmüştür. İbn Haldun, bir bireyin düşünce, yaklaşım ve mezheplere taraftar olmasının haberlere yalanın karışmasına yol açabileceğini savunmuştur. Kişiler, haberleri işitme ve kabul etme aşamasında dengeli, temkinli bir tutum sergilediğinde haberi hakkıyla inceler, düşünür ve doğrusunu yalanından ayırabilir.

7 Çiler Dursun, İletişim Kuram Kritik, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2013, s. 33-34.

8 Bu bilgiler ve daha ayrıntılı tartışma için bkz. Çiler Dursun, “Haberde ‘Gerçekliğin İnşa Edilmesi’ Ne Demektir?“, Haber, Hakikat ve İktidar ilişkisi, Der. Çiler Dursun, Elips Kitap, Ankara, 2004, s. 40-41.

9 Fatma Acun, “Tarihin Kaynakları”, Tarih Nasıl Yazılır Tarih yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji, Editör: Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 119

10 İbn Haldun Mukaddime, Cilt: 1, Çeviren: Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 5.

Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme

Ancak haberi kabul etme aşamasında işin içine fikir, mezhep ve inanç taraftarlığı karışırsa kişi, ilk ağızda kendisine uygun olan haberleri kabul eder. Bu fikir ve taraftarlık durumu ise kişinin dikkatle düşünerek haberin eleştirilmesine ve incelemesine mâni olur, yalanı kabul eder ve nakleder.¹¹

Tarih alanında çalışmalar yapan araştırmacılar için de yalan ve uydurma olan kaynağı/ haberin aktarılması sürecindeki rolü aynı şekilde yine tarihin ana kaynakları arasında olan yazılı basının haberi aktarma biçimi için de geçerli olabilmektedir. Bir habere/ kaynağa yalan karışmasının bir diğer nedeni ise kaynak konumunda olan kişinin, vakaları/ yaşanan gerçek olayları, genel durumlara uyarlamayı bilememesi ve sonuç olarak yaşanan gerçekliğin içine bazı uydurma ve giydirmelerde bulunmasıdır. Bir tarihçi/haberci de bu haberi olduğu gibi kabul ederek gerçek olup olmadığını araştırmadan aktarabilmektedir. Böylece uydurma haber veya şekli değiştirilmiş hakikati olmayan olay da tarihteki yerini alabilmektedir.¹²

1. Amaç ve Yöntem

Hakikat ötesi (Post-truth) ve yalan haber (Fake news) kavramları her ne kadar yeni bir kullanım gibi görünse de aslında geçmişteki uygulamalarının ve kullanımların yeni olmadığını belirtmek gerekir. 6-7 Eylül 1955 Olaylarının yaşandığı dönemde ve öncesinde dünyada ve Türkiye’de hakikat ötesi ve yalan haber örneklerini görmek mümkündür. Son yıllarda Avrupalı araştırmacılar tarafından ele alınan hakikat ötesi ve yalan haber, Türkiye’de de siyaset, iletişim ve folklor alanlarında yapılan çalışmalarda kullanılmaya başlamıştır.

Bu çalışma 6-7 Eylül 1955 Olaylarının, bilimsel çalışmalar ve politik gelişmelerle daha fazla ön plana çıkan hakikat ötesi, yalan haber ve Michael Schudson ileri sürdüğü kolektif belleği çarpıtma dinamikleri¹³ adlı yaklaşım ve kuramlar çerçevesinde ele alınmasını ve incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle temel inceleme konusu olan çeşitli gazetelerin 6-7 Eylül Olayları öncesi ve sonrasında yaptığı haberlere yer verilmiştir. Devamında hakikat ötesi, yalan haber, kolektif bellek ve kolektif belleği çarpıtma dinamiklerine (uzaklaştırma, araçsallaştırma, öyküleştirme, uzlaşımallaştırma) dair bir tanımlama çerçevesi oluşturulmuş ve bunlara dair tartışmalar üzerinde durulmuştur. Basının/gazetelerin 6-7 Eylül Olayları öncesi ve sonrasındaki tutumu, haberlerinde kullandıkları dil ve yöntemler; hakikat ötesi, yalan haber, kolektif belleği çarpıtma dinamikleri çerçevesinde söylem ve içerik bakımından çözümlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bütünsellik oluşturma açısından 6-7 Eylül Olayları öncesinde yaşanan siyasal gelişmeler ve DP iktidarının yaşanan olaylara tepkisi de ele alınmıştır. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında Yassıada yargılamaları konuları arasında yer alan 6-7 Eylül Olaylarının faillerinin tespitine ve olayların ideolojik nedenselliklerine yönelik tartışmalar ise çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.¹⁴

11 İbn Haldun, a.g.e., s. 83

12 Abdullah Duman, “İbn Haldun’a Göre Haberlere Yalan Karışma Sebepleri ve Bunları Ortaya Çıkarma Metotları” EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 14, Sayı: 42, 2010, s. 169-170.

13 Michael Schudson kolektif belleği çarpıtma dinamikleri teorisi çerçevesinde İstanbul Ekspres, Hürriyet ve Cumhuriyet gazetelerinin 6-7 Eylül 1955 tarihinde gerçekleşen olaylarla ilgili olarak yayımlandıkları haberleri inceleyen bir çalışma için bkz. Duygu Onar Çöker, “Kurgulanmış Gerçekliğin Sorgulanması: Türk Toplumsal Belleğinde 6-7 Eylül Olayları”, İletişim: araştırmaları, 10 (1-2), 2012, 111-136.

14 6-7 Eylül Olaylarının faillerinin tespitine ve değerlendirilmesine dair yapılan kapsamlı çalışmalardan birkaçı

2. Kıbrıs Sorununun Ortaya Çıkış Nedenleri ve Gelişimi

Türkiye'nin yakın tarihine dair yapılan çalışmaların konusu haline gelen 6-7 Eylül 1955 Olayları, gerçekleştiği dönem açısından siyasal ve toplumsal kırılmalara neden olmuştur. Bu olayların temel nedenleri arasında yer alan Kıbrıs'ın geleceği konusundaki gelişmeler ayrı tutulduğunda bir gazete haberinin, olayların başlaması açısından bir kıvılcım etkisi yarattığını belirtmek gerekir. 6-7 Eylül Olayları öncesinde Kıbrıs sorunu Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'in Başbakan olduğu Demokrat Parti iktidarı döneminde gündemin en önemli konusu haline gelmiştir. Kıbrıs adası konusunda Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan gerginliğin nedenleri, 1940'lı yıllarda yaşanan gelişmelere dayanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Enosis'e karşı çıkan Kıbrıslı Türklerin varlığına vurgu yapan İngiliz Hükümeti, 23 Ekim 1946'da Kıbrıs'ta siyasal ve ekonomik reformlar gerçekleştireceğini açıklamıştır. Yunan parlamentosu ise 28 Şubat 1947'de Kıbrıs'tan gelen baskılar sonrasında, Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi gerektiğine dair bir karar almıştır. Ancak İngiltere'nin tutumunda bir değişiklik olmamıştır. AKEL, Enosis doğrultusundaki çabalarına hız vererek önce BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'ne bir andiç sunmuş, ardından da Kilise'yi harekete geçirerek 15 Ocak 1950'de bir halk oylamasının yapılmasını sağlamıştır. Kıbrıslı Türklerin yer almadığı ve kilisenin örgütlediği bu oylamaya katılanların yüzde 96'sı Enosis'i istemiştir. III. Makarios'un (M. Muskos) başpiskoposluğu üstlenmesi sonrasında Kilise'nin siyasal faaliyetleri artarken, Papagos'un da 1952 seçimlerinde Yunanistan'da iktidara gelmesi, Enosis konusunda umutların artmasına yol açmıştır.¹⁵

DP iktidarının bir süre göz ardı ettiği Kıbrıs sorunu, Rumların adada gösterilerek yaparak Yunanistan'a katılma konusunda karışıklıklar çıkarması, Enosis seslerinin yükselmesi ve son olarak Yunanistan'ın Mayıs 1954'te İngiltere'den ağustos ayına kadar adayı kendilerine teslim etmesini istemesi üzerine iyice tırmanmaya başlamıştır. Yunanistan, adanın kendisine teslim edilmemesi durumunda ise bu konuyu uluslararası bir sorun haline getirerek Birleşmiş Milletlere taşıyacağını ilan etmiştir.¹⁶ Tüm bu gelişmelerden sonra Kıbrıs uyuşmazlığı, milletlerarası bir uyuşmazlık olarak ilk defa 16 Ağustos 1954 tarihinde Yunanistan Hükümeti tarafından şikâyetinin, Birleşmiş Milletler Kurulu önüne getirilmesiyle yaşanmıştır. Şikâyetin konusu ise Kıbrıs halkının kendi mukadderatını kendilerinin tayin etmesi (self-determination) prensibinin uygulanmasıydı.¹⁷ Bunun anlamı ise adanın Rum halkına, kendilerini Yunanistan'a katma yetkisinin verilmesiydi. Sonuç olarak Birleşmiş Milletler 1954 yılının Eylül ayında meseleyi ele almış ancak meseleyi ele alıp bir karar vermeyi reddetmiştir.¹⁸

Diplomaside bu gelişmeler yaşanırken adada şiddet olayları öne çıkmıştır. Başpiskopos Makarios'un davetiyle adaya gelen Yunan Albay Grivas'ın da çalışmalarıyla tedhiş ve silahlı mücadele teşkilatı olarak kurulan EOKA, harekete geçmiş ve adada baskınlar,

inçin bkz. Dilek Güven, Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları, Çeviri: Bahar Şahin, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005; Resul Babaoğlu, 6/7 Eylül 1955 Olayları'nın Muhtemel Failleri Üzerine Bir Değerlendirme", The Journal of Academic Social Science Studies, Vol: 6, Issue: 2, February 2013, s. 1349- 1371; M. Hulusi Dosdoğru, 6/7 Eylül Olayları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1993.

15 Melek Fırat, Türk Dış Politikası, Cilt: 1, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, (2009), s. 596- 597.

16 Kadri Unat, Durmayalım Düşeriz! İktidardan Muhalefete CHP'nin Seçim Propagandaları, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016, s. 395.

17 Suat Bilge, "Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 338.

18 Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasal Tarihi 1914- 1980, Cilt: 1, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993, s. 530.

Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme

bombalar ve cinayetlerin yaşandığı bir ortam meydana gelmiştir. 1955 yılının Nisan ayında mücadelesinin Türklere karşı tevcih ettiğini açıkça ifade eden EOKA'nın hedefi sadece Türk yerleşkeleri olmamış, öldürme ve yaralama olayları, İngiliz ve Enosis aleyhtarı Rum toplumlarına yönelik de gelişmiştir. Türk kamuoyunda ise özellikle öğrenci dernekleri, adanın Yunanistan'a verilme ihtimaline karşı hareketlenmiş ve "Ya ilhak ya ölüm" ve "Ya taksim ya ölüm" sloganları yükselmiştir.¹⁹ Bu arada bazı gazeteciler de Kıbrıs konusunu gündemde tutmak için yoğun çaba sarf etmiştir. *Hürriyet*'in sahibi Sedat Simavi, Kıbrıs konusunun kamuoyunda tartışılmasını ve sorunun hükümet üyeleri tarafından daha fazla ciddiye alınmasını sağlayan isimlerden biri olmuştur. Simavi, 1948 yılından başlayarak Kıbrıs meselesini milli bir dava ekseninde ele almış ve yıllar içinde yazdığı "Milli Davamız", "Mareşal Papagos'a Açık Mektup", "Kıbrıs Türktür", "Kıbrıs Türklerinin Cephesi", "Kıbrıs ve Muhalefet" başlıklı makaleleriyle Kıbrıs konusunu kamuoyu gündeminde tutmuştur. Simavi, genel anlamda yazılarında hükümetin Kıbrıs ile ilgilenmediğini iddia ederek onları eleştirmiştir. Kıbrıs'ın Anavatan'ın bir parçası olduğunu savunan Simavi, Kıbrıs Türklerini adada Yunanlılara karşı cephe oluşturmaya çağırarak okuyucuların ulusal duygularını harekete geçirmeye ve hükümeti bir Kıbrıs politikası izlemeye çağırmıştır.²⁰ DP hükümetinin Kıbrıs konusuyla ilgili tutumundan rahatsız olan Simavi, son olarak "Gaflet" başlıklı haberinde sert bir şekilde eleştirdiği Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile karşı karşıya gelmiş ve bu tartışma mahkemeye kadar taşınmıştır. Türk kamuoyunda bu gelişmeler yaşanırken Kıbrıs sorunu konusunda tarafların anlaşamaması üzerine İngiliz hükümeti, 20 Haziran 1955'te Yunan ve Türk hükümetlerine Doğu Akdeniz'in siyasi ve savunmaya ilişkin sorunlarının görüşüleceği bir konferansın Londra'da toplanması konusunda çağrıda bulunmuştur. 29 Ağustos 1955'te toplanan konferansta Yunanistan ada halkına self determinasyon hakkının tanınmasının zorunlu olduğunu savunmuştur. Türkiye adına konferansa katılan Dışişleri Bakanı Vekili Fatin Rüştü Zorlu ise coğrafi yakınlık, Türkiye'nin varlığı, adanın Türkiye ile tarihsel, ekonomik ve kültürel bağlarına dikkat çekmiştir. Zorlu, güvenlik meselesi hakkında konuşmasını sürdürerek var olan statükodan memnun olduklarını ancak bir değişiklik olacaksa da adanın eski sahibi olan Türkiye'ye geri verilmesinin doğru olacağını belirtmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanı Macmillan yeni bir reform tasarısını açıklayarak, yeni bir anayasayla Kıbrıs'ın kendini yönetme aşamasına geçebileceğini ifade etmiştir. Türkiye ve Yunanistan ise bu önerilere karşı çıkmış ve konferans açmaza girmiştir. Ancak konferansın başarısızlıkla sonuçlanmasının asıl nedeni ise 6-7 Eylül Olayları olmuştur.²¹

19 Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, 3. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 210-211.

20 Esra Oğuzhan, Sedat Simavi'nin Türk Basın ve Basım Faaliyetleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 100; Fahir H. Armaoğlu, "1955 Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamuoyu", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, 1959, s. 59.

21 Firat, a.g.e., s. 601-602.

3. 6-7 Eylül 1955 Olayları Öncesi ve Sonrasında Basın

Mithat Perin'in²² sahibi olduğu İstanbul Ekspres adlı gazetesinin 6 Eylül akşamı çıkardığı ikinci baskısında Selanik'te "Atamızın Evi Bomba ile Hasara uğradı"²³ başlığıyla yer verdiği haber, toplum içinde yerleşik olan gerilimin ve huzursuzluğun açığa çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca siyasilere tarafından verilen demeçler, diğer bazı ulusal ve yerel ölçekli gazetelerin yaptığı haberler ve toplumsal hareketlilikler, olayların çıkışında etkili olan diğer hususlardır. Nitekim Türk Heyeti, Londra konferansına gitmeden önce Türk kamuoyunda hareketlenmeler başlamış ve Milli Türk Talebe Birliği üyelerinden bir grup, Kıbrıs Türktür Derneği'ni kurmuştu. Selanik'te Atatürk'ün evinin bombalandığına dair gazete haberinden sonra ise Kıbrıs Türktür Derneği, İstanbul'da bir miting düzenlemiştir. Bu miting kısa süre içerisinde lümpen bir²⁴ nitelik kazanmış ve polisin seyirci kaldığı bir ortamda çoğunluğu Rumlara ait azınlıkların mallarının, kiliselerin ve okulların hedef alındığı yağma ve yakma eylemleri yaşanmış, benzer olaylar İzmir ve Ankara'ya sıçramıştır.²⁵

Bu olayların yaşanmasının öne çıkan nedenlerinden biri, Rumların toplumsal bellek içerisindeki konumun ve biçiminin tekrar inşa edilmeye, kurgulanmaya çalışılmasıdır. Bu kurgu ve toplumsal belleği saptırma süreçleri ise gazeteler tarafından oluşturulmuştur.

22 1947 yılında İzmir Gazeteciler Cemiyeti Başkanı, 1950'de Yeni İstanbul Gazetesi'nin Yazı İşleri Müdürü, 1951'de İstanbul Ekspres Gazetesi'nin sahibi, 1952'de İstanbul Gazeteciler Cemiyeti İkinci Başkanı olan Mithat Perin, bunların yanı sıra siyasi bir kimliğe de sahipti. 1954 yılında DP İstanbul Şehir Meclisi Üyesi olan Perin, DP'nin İstanbul adayı olarak katıldığı 1957 genel seçimlerinde milletvekili seçilmiştir. Zühtü Arslan, Selma Tarakçı, Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem (1957-1960), Cilt: 3, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2013, s. 535.

23 İstanbul Ekspres, 6 Eylül 1955.

24 6-7 Eylül Olaylarının arka planında aslında bir sınıf çatışması olduğuna dair bir tartışma vardır. Bu çerçevede ileri sürülen bir görüşe göre olayların yaşandığı gecenin ilerleyen saatlerinde mesele Kıbrıs sorunu ve Rum düşmanlığından çıkmış ve tepkiler, etnik kökeni ayırt etmeksizin "zenginlik ve refah" içinde yaşayan tüm kesimlere ve tüm kesimlerin mallarına yönelmiştir. Ayşe Elif Emre Kaya, "Bir Tragediye İktidar ve Muhalefet Cephesinden Bakışlar: 6-7 Eylül Olaylarının Ulus ve Zafer Gazetelerinde Temsili", iletişim: araştırmaları, 12 (1), 2014, s. 91. Hüseyin Cahit Yalçın, 6-7 Eylül Olaylarından sonra kaleme aldığı bir yazıda meselenin sosyo-ekonomik yönüne ve kaynağına dikkat çekerek, olayların sınıfsal bir tepkinin yansıması olduğuna dair ifadeler yer vermiştir. Yalçın, meydana gelen olaylarda mallara ve evlere saldıranların yalnız çapulculuk değil yıkıcılık ve her yeri yangına verenlerin, içlerinde varlığa, zenginliğe karşı birikmiş olan kin ve nefretlerini dışa vurduklarını, söz konusu düşmanlığın bombalama olayından ötürü Yunanlılara karşı değil, zengin olan ve bolluk içinde yaşayanları kıskanarak, bütün kesimlere saldırdıklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan olayların ve düşmanlığın, siyasi değil aslında toplumsal olduğuna dikkat çeken Yalçın, söz konusu durumu darlığın, varlığa ve bolluğa köpürmesi şeklinde açıklamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, "En Tehlikeli Cephe", Ulus, 14 Eylül 1955. Resul Babaoğlu ise 6-7 Eylül Olaylarına katılan kalabalık grupların sosyo-ekonomik açıdan alt tabakalardan insanlardan teşkil olmalarından ileri gelen bir servet düşmanlığıyla, olayların başlamasından kısa bir süre sonra yalnızca Rumların değil aynı zamanda Türklerin ve diğer azınlıkların sahip olduğu taşınmazlara da saldırdıklarını belirtmiştir. Babaoğlu, DP iktidarının yürüttüğü liberal politikaları sonucunda kendilerine vaat edilen refah ve mutluluğu elde edemeyen geniş insan kalabalıklarının, toplum içindeki zengin kesimlere karşı içlerinde besledikleri sevgisizliğin ve düşmanlığın bu olaylar sırasında açığa çıktığını ifade etmiştir. Resul Babaoğlu, 6/7 Eylül Olaylarının Türkiye Rumları Üzerindeki Etkileri (1955-1959), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, Diyarbakır, 2012, 63. Bir diğer görüşe göre olayların arkasında göç hareketiyle ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve kültürel çatışmalar vardır. Bu dönem için tahminlere göre 1955 yılında İstanbul'da 50.000 gece kondu vardır ve bu evlerde yaşayan nüfus ise 250.000 civarındadır. O zaman orta halli sayılabilecek gayrimüslim vatandaşlar dahi şehre yeni göç eden bu kesimlerin gözünde çok zengin görünmektedir. Bu bakımdan Rum mallarına ve iş yerlerine yapılan saldırıların arka planında taşra muhafazakarlığının göç ile İstanbul'a taşınmasının izlerini aramak gerekmektedir. Saltuk Tarhan, 1950'den Günümüze Rum azınlık Sorunları ve Fener Rum Patrikhanesi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 37. Hıfzı Topuz da olaylar esnasında Rum olmayanların mağazalarının saldırıya uğradığını ve gösterilerin "varlıklılara", "sömürücülere" karşı aşırı bir tepki havasına girdiğini belirtmiştir. Hıfzı Topuz, 100 Soruda Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 195.

25 Fırat, a.g.e., s. 601.

Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme

Londra konferansı öncesinde İstanbul'da Rumların huzursuzluğu artmaya başlamıştı. 26 Ağustos'ta malul gaziler günü dolayısıyla yapılan törenden sonra kalabalığın Beyoğlu'na doğru yürüyüşü başlayınca, Kıbrıs davasında Yunanistan'ı desteklemekte olan *Embros*'un Suriye pasajındaki merkezinde telaş yaşanmıştır. Bu telaş İstiklal caddesine uzanmış ve buradaki dükkân sahibi Rumlar, iş yerlerini kapatmışlardır. Bunun üzerine şehir meclisi üyelerinden Dr. Fedon, Taksim nahiye müdürlüğüne başvurarak üniversite öğrencilerinin Rumların gazetelerini basacağını söyleyerek emniyet makamlarının önlem almalarını istemiştir. Emniyet makamları önlem almışsa da sonrasında ortada böyle bir hareket olmadığından birkaç saat içinde tedbirleri kaldırmıştır.²⁶ Yaşanan bu gelişmeler Kıbrıs sorunu ile ilgili yaşanabilecek gelişmelerin hem Rumlar hem de emniyet birimleri açısından olasılık dahilinde olduğunu göstermektedir. Gazetelerde yer alan bir diğer iddia ise yine Rumların ihbarı sonucunda şehirdeki bazı metropolitlerin son bir ay içinde kapı kapı dolaşarak Kıbrıs'taki nümayişçilere yardım ve dünya çapındaki propagandaları için Rum vatandaşlardan para topladığı yönündeydi.²⁷ Ancak İstanbul'daki Patrikhane bir gün sonra bir açıklama yaparak Rumların, Türkiye'ye karşı olan sevgi, sadakatini belirterek bu haberleri yalanlamıştır.²⁸ Büyük adada ise Kıbrıs sorunu konusunda bir Rum ve bir Türk vatandaşın kavga ettiği ve her iki tarafın arkadaşlarının karışmasıyla olayın büyüdüğü ve polislin müdahalesiyle kavganın ciddi bir hal amasının önlendiği ifade edilmiştir.²⁹ Sokak olaylarının ve gerginliğinin artarak devam ettiği bu günlerde Eskişehir'de de yansıyacaktır. Eleni isimli bir Rum kadını Türklüğe hakaretamiz sözler sarf ettiği gerekçesiyle yaşadığı mahalle sakinleri tarafından dövülmüştür.³⁰ Yine yüksek sesle Rumca konuştuğu için iki kişinin, bir yüzbaşı tarafından dövülmesi, yine vapurda Rumca şarkı söyleyen genç grubun diğer yolcular tarafından susturulması gibi hadiseler yaşanmıştır.³¹

Toplumsal zeminde bu olaylar yaşanırken İstanbul *Ekspres*'in 6 Eylül akşamı Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığı yönündeki haberi üzerine toplumsal şiddetin ortaya çıktığı bir gece yaşanmıştır. *Hürriyet* 7 Eylül tarihli haberinde Kıbrıs sorunu etrafında cereyan eden hadiseler nedeniyle aylardan beri kamuoyunda şiddetli heyecanın yaşandığı bu dönemde, Selanik'te Atatürk'ün evinin ve Türk konsoloslğunun suikasta uğradığını yazmıştır. Habere göre bu gelişmeler, kısmen maksatlı ve hainane kısmen de idrak ve şuurdan mahrum tahrikçilerin de tesiriyle büyük kitlelerin vücuda getirdikleri nümayiş hareketlerine sebep olmuş, olaylar İstanbul'da gecenin geç saatlerine kadar devam etmiş ve büyük çoğunluğu Rum vatandaşlara ait dükkân ve mağazalar tahrip edilmiştir. Ayrıca gazete, 6 Eylül gecesi İstanbul ve memleketin ağır bir komünist tertip, tahrikine ve ağır bir darbeye maruz kaldığını yazmıştır.³² *Ulus*, yaşanan olayların nedenini, "Yunanlılar Atatürk'ün Evine Bomba Attılar"³³ şeklinde aktarırken, *Zafer* ise "Selanik'te tecavüz hadisesi yüzünden" ifadesinin altını çizerek İstanbul ve İzmir'de önceki gece çok müessif kargaşalıklar olduğunu belirtmiş, aynı sayfada "Selanik'te Menfur bir tethiş hadisesi" başlığının altında "Atatürk'ün doğduğu evin yanındaki bahçede gece yarısı patlayan bir

26 Akşam, 27 Ağustos 1955.

27 Akşam, 27 Ağustos 1955.

28 Akşam, 27 Ağustos 1955.

29 Akşam, 29 Ağustos 1955.

30 Vatan, 4 Eylül 1955.

31 Hürriyet, 6 Eylül 1955.

32 Akşam, 7 Eylül 1955.

33 Ulus, 7 Eylül 1955.

bombanın evin pencerelerini ve konsoloshane camlarını hasara uğrattı” şeklinde olayın ayrıntılarını içeren bilgilere yer vermiştir.³⁴

Demokrat İzmir “Atatürk’ün Selanik’teki evine yapılan menfur suikast üzerine Türk Milleti Hakareti Hazmetmedi”³⁵ manşetiyle yaşanan olayları gerekçelendirirken *Ege Ekspres*, “Atatürk’ün Doğduğu Evde Patlıyan Bomba Üzerine” ifadelerinden sonran büyük puntolarla “Türk Gençliğinin BÜYÜK HEYECANI” şeklinde bir manşet ile haberi duyurmuş ve altında ise “Şehrimizdeki Yunan Konsoloshanesi ve Fuardaki Yunan Pavyonu Yakıldı” haberini yapmıştır.³⁶ *Milliyet* haberinde, sokakta yaşanan şiddetin gerekçeleri arasında gayrimüslimlerin evlerine, iş yerlerine Türk bayrağı asmayı reddetmiş olduğuna dair bilgilere yer vermiştir.³⁷ Gazeteler genel anlamda, gençliğin elleri bayraklı ve Atatürk posterleriyle bu yığınsal hareketi gerçekleştirmiş olduğuna dair vurgularda bulunmuştur.³⁸

Gazeteler, vatanseverlikten ötürü değil de kendilerini yağmacılardan korumak adına son dakika bayrak asmak isteyenler konusunda “Villi, bayrak asarak dükkanını kurtarmak istiyor. Fakat bu hileye inanan kim?” sorularıyla bir anlamda “foyalarını” ortaya çıkarıyordu.³⁹ Yığınsal yağma ve şiddet olayları gerçekleşirken bazı gazeteler, “iftiharla kaydedebiliriz ki hiçbir yerde yağma yapılmıyor”⁴⁰, “olaylarda takdire şayan olan, göstericilerin meskene tecavüz etmemiş olmalarıdır”⁴¹ şeklinde bilgilere yer veriyordu. Bir diğer dikkat çekici konu ise yaşanan olayların ve yağma girişimlerinin temel gerekçeleri arasında Rumların gösterilmesidir. Arnavutköy’de beş yüz Rum’un toplu bir şekilde misilleme yapmak amacıyla Türk mahallelerine saldırdığı ancak polisin müdahale ederek taşkın Rumları dağıttı belirtilmiştir. Ancak bu taşkın hareket üzerine galeyana gelen gençlerin Arnavutköy’de bulunan Rumlara ait iş yerlerini tahrip ettiği ifade edilmiştir.⁴²

Gazetelerin olayların faili, tahrikçi ve tahripçisi olarak komünistleri sorumlu gösterme nedeninin kendi inisiyatiflerinin yanı sıra hükümetin telkinleriyle de ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Olayların yaşandığı gecenin sabahı gazete patronları ve yazı işleri müdürleri aceleyle vilayet binasında yapılacak olan basın toplantısına davet edilmiştir. Başbakan Adnan Menderes ve valinin de hazır bulunduğu bu toplantıda Cumhurbaşkanı Celal Bayar, suçlunun basın olduğunu, komünistleri izlediklerini ve hepsini yakaladıklarını belirterek, toplantıya katılanları hükümetin çevresinde birleşmeye, dayanışmaya davet etmiştir.⁴³ Olayların yaşandığı günün devamında *Zafer* “... dün gece İstanbul ve memleket esas itibarıyla bir komünist tertip ve tahrikine ve ağır darbeye maruz kalmıştır” şeklinde haber yapacaktı.⁴⁴ *Cumhuriyet*’in sayfasında tahrik edici gizli kuvvetler vurgusuyla bombanın acaba komünistler tarafından konulup Yakındoğu’da kargaşa çıkarılmak istendiğine dair sorular sorulurken⁴⁵, bir köşe yazısında ise Türk tarafının Kıbrıs davasında

34 Zafer, 7 Eylül 1955.

35 Demokrat İzmir, 7 Eylül 1955.

36 Ege Ekspres, 7 Eylül 1955.

37 Milliyet, 7 Eylül 1955, s. 7.

38 Hürriyet, 7 Eylül 1955; Milliyet, 7 Eylül 1955; Cumhuriyet, 7 Eylül 1955.

39 Güven, a.g.e., s. 137; Milliyet, 7 Eylül 1955.

40 Milliyet, 7 Eylül 1955,

41 Gece Postası, 7 Eylül 1955.

42 Milliyet, 7 Eylül 1955.

43 Hıfzı Topuz, “6/ 7 Eylül Olayları ve Aknoz Paşanın Yasakları”, Toplumsal Tarih, Sayı: 81, Eylül 2000, s. 40.

44 Zafer, 8 Eylül 1955.

45 Cumhuriyet, 8 Eylül 1955.

Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme

menfaat çerçevesinde hareket ettiği esnada “vukua gelen müessif hadiselerde komünist parmağını aşikâr bir surette görmek mümkündür” ifadelerine yer verilmiştir.⁴⁶ *Hürriyet* ise “nümayiş gecesi tahrikat yapan otuzdan fazla komünist yakalandı” şeklinde haber yapmıştır.⁴⁷ İzmir gazetelerinde de durum benzer şekilde yansıtılmıştır. *Gece Postası*, *Yeni Asır* gibi gazeteler ortak bir dil kullanarak olayların gelişimini “çoşku dolu kitleler” ve “çoşkulu kalabalıklar” şeklinde tanımlamıştır. Bu gazeteler “duygusal tepki”, “Türk’ün cevabı” şeklinde manşetler atarken, hükümetin olayların sorumlusu olarak komünistleri işaret etmesi sonrasında “çapulcu yağması”, “komünist parmağı” şeklinde ifadelerin yer aldığı haberlerle olayları kınama yönünde bir tavır sergilemiştir.⁴⁸

Örfi İdare Kumandanı Nurettin Aknoz da olaylardan üç gün sonra kentteki tüm gazetelerin editörlerini davet ederek, 6-7 Eylül olaylarının sorumluları ile ilgili tüm tartışmalarda komünistlere işaret edilmesini, sözlü olarak kendilerine bildirmiştir. Saldırıların aydınlatılmasına yönelik başka bir tezin ileri sürülmesi ise gazetenin kapanması için neden teşkil edecekti.⁴⁹ Aknoz, gazete sahiplerine sadece bu uyarılarda bulunmamış aynı zamanda yokluk ve kıtlık haberlerinin yapılmasını, hükümetin tenkit edilmesini ve hükümetin icraatını etkileyecek türde yazı yazılması gibi bir çok konuda yasak getirdiğini belirterek, bunlara uyulmadığı takdirde gazetelerini kapatacağını iletmiştir.⁵⁰ Nitekim bir süre sonra *Ulus*, kumandanlığın bu yasaklamalarına riayet etmediği gerekçesiyle kapatılırken, diğer bazı gazetelerin yayınları ise bir süreliğine durdurulmuştur. Örfi İdare Komutanlığı’nın uyarısından sonra azınlıklar aleyhine geliştirilen haberler son bulurken basın, 6-7 Eylül Olayları ile ilgili hükümetin resmi söylemini üstlenmiş ve olaylar, Türkiye’nin aleyhine düzenlenmiş bir komplonun parçası olarak gösterilmeye başlanmıştır.⁵¹

10 Eylül tarihinde ise olaylar nedeniyle tahrikçi olarak değerlendirilen 87 komünistin tevkif edildiği duyurulmuştur. Haberin devamında ise nümayiş, tahrip ve yağma hadisesinde kızıl ajanların parmağı ve tahriki bulunması fikrinin kuvveden fiile döndüğü, Selimiye kışlasında nezarete alınan 2059 kişiden 33 ünün müseccel komünist olduğu ve yapılan tahkikatlar sonrasında, hadiselerde rolü olan komünistlerin sayısının 87’ye çıktığı belirtilmiştir.⁵² Diğer bir gazetenin köşe yazısında, İstanbul’da yaşanan olayların başlangıçta gençliğin Atatürk’e karşı sevgisini gösterir bir manzara taşırken, münevver gençliğin dışında bir takım unsurların araya karışmasıyla gözü kapalı bir tahripkarlığın ortaya çıktığını ileri sürülmüştür.⁵³ *Cumhuriyet* ise ana sayfasında “siyasi polis, kızıl şebekenin unsurlarını meydana çıkarmak için faaliyete geçti...” haberini yapmıştır.⁵⁴

6-7 Eylül Olayları konusunda TBMM’de yapılan görüşmelerde DP milletvekili Aleksandros Hacopulos, Türk milletinin bütünlüğünü bozan galeyana bazı gazetelerin sebep olduğunu ve basının sorumluluğunun olduğunu ifade etmiştir. Hacopulos, bu konuda 8 Eylül’de *Ulus*, kiliseleri Rum papazlarının yaktığına dair haberini örnek

46 Cumhuriyet, 8 Eylül 1955, s. 3.

47 Hürriyet, 9 Eylül 1955.

48 Arzu Kılıçdere, “İzmir’de 6/ 7 Eylül Olayları, Toplumsal Tarih, Sayı: 74, Şubat 2000, s. 36.

49 Güven, a.g.e., s. 155.

50 Topuz, a.g.e., s. 195-196.

51 Güven, a.g.e., s. 137.

52 Milliyet, 10 Eylül 1955

53 Akşam, 10 Eylül 1955, s. 3.

54 Cumhuriyet, 10 Eylül 1955.

göstermiştir. Konuşmasının devamında ise İstanbul'da bulunan 74 kilisenin 70'inin yakılıp, yıkıldığı bilgisini vermiştir.⁵⁵ Başvekil Yardımcısı Fuat Köprülü,⁵⁶ Türkiye'de ve Türk tarihinde mabet yakılması gibi bir olayın olmadığını ve mabetlerin yakılmasının bütünüyle bir komünist taktiği olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁷ Bir diğer milletvekili Mehmet Özbey de yaşanan felaketin yalnız ve yalnız komünistlerin plan ve programları sonucunda yaşandığını, hakikatte İzmir ve İstanbul sokaklarına dökülen idrak ve şurudan mahrum bu yıkıcı selin, Kıbrıs davası ile asla alakasının olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Özbey, komünistleri kastederek bu gizli kuvvetin ajanlarının, olayların yaşandığı gece sokakları ele geçirerek tahrip, yağma ve yangınlarla Türk gençliğinin haklı asabiyet ve heyecanını, protesto mahiyetindeki toplantısını, istismar ettiğini savunmuştur. Özbey, planlı bir hareketin sonucunda oluşan bu fecaatin ancak ve ancak "kanı bozuk komünistlerin" eseri olduğunu iddia etmiştir.⁵⁸ Meclis görüşmelerinden de anlaşılacağı üzere iktidar partisi üyeleri, 6-7 Eylül Olayları konusunda nesnel verilere dayanmadan fail olarak komünistleri hedef tahtasına oturtmuştur. Nitekim DP hükümetinin bu dönemdeki ulusal politikaları çerçevesinde düşünüldüğünde komünist grupların suçlanması sürpriz olmamıştır.⁵⁹

4. Hakikat ötesi (Post- Truth) ve Yalan Haber (Fake News) Nedir?

Çalışmamızın temel kavramlarından biri olan ve Türkçeye hakikat ötesi, hakikat sonrası şeklinde çevrilen Post-truth, dijital çağda yine bu dönemin en çok kullanılan haber alma ve iletişim kaynağı olan sosyal medyanın birçok farklı bilimsel çalışmanın çıkış konusu haline gelmiştir. Ralph Keyes'in 2004 yılında yayınlanan "The Post Truth Era: "Dishonesty and Deception in Contemporary Life" adlı kitabıyla post-truth kavramının anlamı ve kullanımı daha da kuvvetlenmiştir. Post-truth kavramı, Brexit referandumu süreci ve ABD başkanlık seçimleri esnasında Trump'ın ortaya koyduğu politikalar nedeniyle daha fazla tartışılır hale gelmiştir. ABD'de yalan haber ve alternatif gerçek kullanımına sahip şok ve inanmama/kuşku ve yanlış bilgilendirme (misinformation), dezenformasyon gibi benzer kavramlar hem medyayı hem de gündelik konuşmaları baskın bir şekilde meşgul etmeye başlamıştır.⁶⁰ Nitekim bu kavramın yoğun bir şekilde işlenmesi sonrasında Oxford Dictionary'da 2016 yılının sözcüğü olarak kabul edilmiştir. Post truth kavramı üzerine tartışmalar, araştırmalar yapılmaya devam ederken bu kavramın tanımı konusunda tam anlamıyla ortak bir yorumu oluşmamıştır.

55 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 7, 12.9.1955, s. 676-677.

56 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra Demokrat Parti'nin dört büyük isminden biri olarak bilinen M. Fuat Köprülü, 6-7 Eylül Olayları hakkında Alparslan Türkeş'in belirttiği şekilde şu ifadeleri kullanmıştır: "Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba koyduranlar Celal Bayar'la, Adnan Menderes'tir. İstanbul'da patlak veren 6-7 Eylül olaylarını, hazırlatan ve yaptırılan, yine bunlardır". Köprülü'nün bu ifadelerinden sonra Yunan Hükümeti, Türkiye'ye nota vermiştir. Mehmet Arif Demirel, 6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası Dezinformasiya, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 101. Köprülü'nün bu ifadelerinin yer aldığı demeci, gazetede "Fuad Köprülü, 6-7 Eylül olaylarını açıkladı, Köprülü 'Hadiseler Fatin Rüştü Zorlunun ilhamı ile Menderes ve Gedik tarafından tertip edilmiştir" başlığıyla verilecekti. Yeni Sabah, 5 Haziran 1960. Ancak Fuat Köprülü'nün 1957 yılında DP'den istifa ettiğini, sonrasında aynı yıl Hürriyet Partisi'ne katıldığını ve devamında ise Adnan Menderes ile ilişkilerinin çok iyi gelişmediğini belirtmek gerekir.

57 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 7, 12.9.1955, s. 685.

58 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 7, 12.9.1955, s. 671- 672.

59 Babaoğlu, a.g.m., s. 135

60 James W. Cortada- William Aspray, Fake News Nation The Long History of Lies and Misinterpretations in America, Rowman & Littlefield, US, 2019, s. V.

Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme

Oxford Dictionary, 2016 yılının kelimesi olarak kabul ettiği “post truth”un (hakikat ötesi) anlamını “*Nesnel gerçeklerin kamuoyunu şekillendirmede duygu ve kişisel inanca hitap etmekten daha az etkili olduğu durumlara ilgili veya bunları ifade etmek*” şeklinde açıklamıştır.⁶¹ Kullanımının ötesinde içeriği ve kullanım biçimi tarihin eski zamanlarından günümüze form değiştirerek ulaştığı düşünülen post-truth kavramı ilk kez Sırp Amerikan oyun yazarı olan Steve Tesich tarafından 6 Ocak 1992 tarihinde yayımlanan “Government Lies” başlıklı makalesinde kullanılmıştır. Tesich, Basra Körfezi’ndeki savaş başladığında Amerikan halkının, bu savaşı kabul etmekle kalmadığını aynı zamanda vatansever bir basın sansürüyle de kucaklaştığını, sadece hükümetin görmelerini istediği şeyi görebildiklerini, bunda yanlış bir şey görmediklerini ve bu şekilde hoşlandıklarını belirtmektedir. Örneğin, Başkan Reagan’ın halkın gerçekten gerçeği bilmek istemediğini doğru bir şekilde algıladığını ve bu nedenle halka yalan söylediğini ancak bunun üzerinde çok çalışması gerektiğini çünkü hafıza kaybını bir mazeret olarak memnuniyetle kabul edeceklerini hissettiğini, ifade etmiştir. Sonuç olarak Tesich, önüne sunulan saf bilgilerin hakikati sorgulanmadan halk tarafından kabul edildiğini ifade ederek eleştirmiştir.⁶²

Hakikat ötesi kavramının olgunlaşması konusunda öne çıkan isimlerden biri olan Ralph Keyes, yalancıların her zaman olduğunu ancak bu yalanların genel olarak tereddütle, çok fazla miktarda kaygıyla, biraz suçluluk ve utanç ve bir nebze de mahcubiyetle söylendiğini belirtirken, şimdi ise zeki insanlar olarak “suçluluk duymadan paçayı kurtarabilmek için gerçeği örtbas etmeye gerekçeler” bulduğumuzu, bu durumu hakikat sonrası olarak adlandırdığını ve hakikat sonrası bir çağda yaşadığımızı savunmaktadır.⁶³ Keyes, hakikat ötesini yaratan koşullar açısından teknoloji araçlarının gelişimi, çeşitliliği ve kullanımı üzerinde durmuştur.⁶⁴ Tezlerini özellikle internet teknolojileri ve diğer haberleşme araçları üzerinden açıklamaya çalışan Keyes, internetin hakikat sonrasının tohumlarının yeşermesi için mükemmel bir sera olduğunu belirtmiştir.⁶⁵ Yalın Alpay, Post-truth kavramını “hakikatin önemsizleşmesi” şeklinde açıklamıştır. Alpay’a göre hakikatin önemsizleşmesi, gerçek ile ona dair yargılar arasındaki uygunluğun ortadan kalkmasıdır. Diğer bir ifadeyle hakikatin düşüşüdür. Hakikatin önemsizleşmesinin getirdiği yenilik ise kitlelerin, kendi ön yargılarına, görüş veya kanaatlerine uyumlu olduğu sürece, yalanların yalan olduğunu bilmesine rağmen onları hakikatmiş gibi kabul etmesidir.⁶⁶ McIntery Lee, Post-truth adlı çalışmasında, hakikat sonrası kavramının “sonrası” ekinin hakikati zamansal bakımdan “geçmiş”e işaret etmekten öte hakikatin gözden düştüğüne, önemini yitirdiğine işaret etmek amacıyla kullanıldığını dikkat çekmiştir.⁶⁷ Hakikatin önemsiz hale gelmesi her ne kadar siyasetçilerin politik, bireysel kaygı ve çıkarları doğrultusunda kitleleri yönlendirdiği bir eylem gibi görünse de başta gazeteciler, iş adamları, dini liderler ve akademik görevliler gibi toplumun farklı kesimlerinden bireylerin, hakikat ötesi döneminin devamlılığına katkılarının olduğunu gözlemek mümkündür.⁶⁸

61 Oxford Dictionary, <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>, (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

62 Steve Tesich, “A Government of Lies”, The Nation, 1992, s. 12-13.

63 Ralph Keyes, Hakikat Sonrası Çağ Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma, Türkçeleştiren: Deniz Özçetin, Delidolu, Ankara, 2019, s. 22.

64 Keyes, a.g.e., s. 255.

65 Keyes, a.g.e., s. 259.

66 Yalın Alpay, Yalanın Siyaseti, Destek Yayınları, İstanbul, 2021, s. 29.

67 Lee McIntyre, Hakikat- Sonrası, Çeviri: Mehmet Fahrettin Biçici, Tellekt, İstanbul, 2019, s. 27.

68 Elif Başak Sarioğlu, “Yalan Haber, ‘Post-Truth’ Kavramı ve Medya Üçlemesi: Geçmişten Günümüze Gündem Belirleyen Örnekler”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9 (1), 2020, s. 387.

Hakikat ötesi dönem her ne kadar teknolojinin gelişimi ve sosyal medyanın kullanımı ile ilişkilendirilse de siyaset, uydurma haber/yalan haber ve basın ilişkisi çerçevesinde düşünüldüğünde tarihsel olarak köklerinin çok eskilere dayandığını belirtmek gerekir. Nitekim Lee Macintyre, uydurma haberlerin ne 2016 ABD başkanlık seçimleriyle ne de sosyal medyanın icadıyla başladığını kimi yaklaşımlara göre uydurma haberlerin icadının “haber” mefhumuna kadar uzandığına dikkat çekmiştir. Macintyre’nin de işaret ettiği gibi Jacob Soll’a göre uydurma haberler 1439’da matbaa makinesinin icat edilmesinin ardından yaygın bir biçimde dolaşıma girmiştir. Hatta teyitli “nesnel” haberlerden çok önce ortalıkta dolanmaktaydı.⁶⁹ Soll, 1755 yılında yaşanan Lizbon Depremi sırasında insanların dini duygularını etkileme, yönlendirmeye yönelik çıkan yalan haberlere dikkat çekmiştir.⁷⁰ Macintyre ise Amerikan Devrimi sürecinde İngilizler ve Amerikalılar tarafından üretilen uydurma haberler konusunda örnekler verirken, asparagas gazeteciliğin İspanyol-Amerikan Savaşı’na yol açan etkisine yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur. Belli bakış açılarını ortaya koyan Lee, tarihe bakıldığında zengin ve güçlülerin, menfaatleri doğrultusunda “alt tabakadaki insanları” dilediklerince yönlendirdiklerini ifade etmiştir.⁷¹ Hakikatin önemsizleştiği dönemde yalan haber örneklerini Türkiye özelinde de görmek mümkündür.⁷²

Hakikat ötesi dönemin öne çıkan ve yine bu dönemle birlikte düşünülmesi gereken araçlarından biri de yalan haberdur. Collins Dictionary tarafından 2017 yılının kelimesi olarak ilan edilen⁷³ ve Türkçeye yalan haber olarak çevrilen fake news, ana hatlarıyla sözlü kültür ortamında teşekkül eden kurmaca içerikli dedikodulardan kaynağını alan, resmi veya kurumsal haber aktarım kaynaklarında veya sosyal paylaşım sitelerinde paylaşılan haber içerikli metinler olarak tanımlanabilir. Ayrıca bu kurgusal metinlerin yalan haber olarak değerlendirilmesi için, kasıtlı olması şarttır.⁷⁴ Çünkü bir haberin kasti olup olmaması durumu, o haberin “yalan” ve “yanlış” olarak nitelendirilmesinde etkilidir.⁷⁵ David A. Marty’e göre genel çerçevede değerlendirildiğinde gazetelerin amacının okuyucuları açısından önemli olan konularda ayrıntılı, doğru ve nesnel bilgi vermek olmasına rağmen, çoğu gazete bu ideale ulaşamazlar. Nitekim, editörler ve yayıncılar, her ne kadar 20. yüzyıldan önce olduğu gibi siyasi tercihlerini açık bir biçimde ortaya koymasalar da çoğu zaman görüşleri, öykülerini oluşturma biçimlerini ve derecesini etkilemeye devam etmektedir. Bunun yanı sıra her sayıyı baskıya yetiştirme telaşı ise bazı bilgilerin atlanmasına, çarpıtılmasına ya da hatalara yol açabilmektedir.⁷⁶ Ancak bir haber günlerce incelenip doğruluğu ölçülerek okuyuculara aktarılacağı gibi gece baskısı ile yukarıda belirtildiği gibi habere konu olan olayın hatalı ve eksik bir şekilde sunulmasına da neden olabilmektedir.

69 Macintyre, a.g.e., 97; Jacob Sool, “The Long and Brutal History of Fake News”, Politico, 18 Aralık 2016, <https://www.politico.com/magazine/story/2016/12/fake-news-history-long-violent-214535/>, (Erişim Tarihi: 16.03.2021).

70 Soll, aynı yer.

71 Macintyre, a.g.e., s. 98-101.

72 Sarioğlu, a.g.m., s. 388-389.

73 Collins Dictionary, <https://www.collinsdictionary.com/word-lovers-blog/new/collins-2017-word-of-the-year-shortlist,396,HC.html>, (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

74 Tom Mould, “Introduction to the Special Issue on Fake News: Definitions and Approaches”, JAF, (131), 2018, s. 371-378.

75 Mustafa Duman, “Geleneksellik- Gerçeklik İlişkisi Bağlamında Bilginin Niteliği ve Folklorlarda Yalan Haber- I”, Folklor/edebiyat, Cilt: 25, Sayı: 100, 2019, s. 973.

76 David A. Marty, Yanıbaşımızdaki Tarih, Çeviren: Nalan Özsoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s. 45.

5. Hakikat Ötesi ve Yalan Haber Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları

Araştırmalar, gazetecilerin yaşadıkları toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal bakış açılarını yeniden ürettiklerini göstermiştir. Nitekim Herman ve Chomsky, gazetecilerin kendilerini olayları objektif bir biçimde raporladıklarını düşünürken, kendileri ve çalıştıkları kuruluşların haber medyasının kurumsal mülkiyeti, hükümet ve kurumsal bilgilere kaynak olarak güven, ulusal değerler ve Batı'daki medyanın reklam destekli doğası nedeniyle bir "sistem destekleyici propaganda işlevi" gerçekleştirdiklerini iddia etmektedir. Bu nedenle bilginin birbirini izleyen filtrelerden geçtiğini ve sabahın sayfalarında sadece "temizlenmiş bir kalıntı"nın kaldığını savunmuşlardır.⁷⁷ Haberlerin okuyucu kitlesine ulaşımı açısından dönemine göre etkin ve belirleyici iletişim aracı olan gazetelerin de dönemin koşullarına göre algı çerçevesinde gerçekleşmesi muhtemel veya gerçeğe yakın bir üretim aracına dönüşebilmektedir. Bu çerçevede ele alındığında yalan haber tam olarak böylesi bir üretim-aktarım ortamından kaynaklanır ve gerçeklik ilkesinin belirsizleştiği hakikat ötesi çağda kendisine sağlam bir yer edinir.⁷⁸

Hakikat ötesi ve yalan haber konusunda bazı tespitlere geçmeden 6-7 Eylül Olaylarının içinde yer alan kitlenin özelliklerini kavramsal açıdan tartışmak gerekir. Emile Durkheim'ın toplumsal olgu konusunda geliştirdiği tanım, 6-7 Eylül Olayları esnasında yaşanan galeyanın daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Durkheim, normal koşullar altında tamamen zararsız olan bireylerin dahi bir topluluğun parçası olarak akıl almaz ölçüde eylemlere sürüklenebileceğini belirtir. Geçici olan bu galeyanlar, toplumun tümünü etkisi altına alan ve sınırlı bir toplumsal alanda etkili olan diğer eğilim ve tezahürler oranla daha uzun süreli olmakta ve etrafımızda sürekli yeniden üretilebilen dinsel, siyasi edebi ve sanatsal eğilimler için de geçerli olabilmektedir.⁷⁹ Belli bir birikimin sonucu ortaya çıkan toplumsal olgular da istisna hali olarak galeyan veya infial yeni bir toplumsal olguyu meydana getirir. Bu bakımdan bireyler, tek başında sergileyemediği tutum ve davranışların topluluk halinde bir aradayken sergileme durumunu kolektif galeyan şekline dönüşebilmektedir. 6-7 Eylül Olaylarına sebep olan kitlenin özellikleri bu çerçevede değerlendirildiğinde bireyler; siyasi ve toplumsal birikimin, yönlendirmelerin sonucunda ötekine, kendi gibi olmayana karşı bir topluluğun parçası olarak galeyana gelmiştir. Bu galeyanın açığa çıkması ve şiddetinin artması açısından kitleleri yönlendiren basın rolü önemlidir.

6-7 Eylül Olaylarının yaşanmasında basının rolünü "ahlaki panik" kavramıyla da açıklamak mümkündür. Buna göre bir durum, olay, kişi ve grup toplumsal değerlere ve çıkarlara karşı bir tehdit olarak tanımlanır. Söz konusu öznenin doğası ise medya tarafından stereotipleştirilerek belirli bir tarzda sunulur. Ahlaki barikatlar; yazarlar, din adamları, politikacılar ve diğer sağ duyulu kişiler tarafından tahkim edilir. Toplumda itibar sahibi uzmanlar teşhis ve çözüm önerilerinde bulunur. Sonuç olarak yeni veya uzun süredir var olan ancak birdenbire ilgi odağı haline gelen bir şey, panik konusu olabilir. Bu panik hali bazen toplumun ortak bilincinde unutulabileceği gibi kimi zaman daha uzun süreli tepki ve yankıları olur.⁸⁰ Ahlaki panik yaklaşımı çerçevesinde düşünüldüğünde 6-7

77 Maria Haigh– Thomas Haigh, Nadine I. Kozak, "Stopping Fake News: The Work Practices of Peer-to-Peer Counter Propaganda", *Journalism Studies*, 19 (1), 2017, s. 18.

78 Duman M., a.g.m, s. 980.

79 Emile Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, Türkçesi: Cenk Saraçoğlu, Bordo Siyah Klasik Yayınları, İstanbul, 2004, s. 55.

80 Stanley Cohen, *Folk Devils And Moral Panics*, Routledge, London- Newyork, 2002, s. 1.

Eylül Olayları döneminde basın; panik ve endişe duygularını tetikleme, arttırma; bunlara neden olabilecek konuları belirleme, işaret ettiği kişilere ve gruplara karşı yönelimi, baskıyı arttırma hususunda belirleyici bir öneme sahip olmuştur.

6-7 Eylül Olaylarının ortaya çıkışına neden olan İstanbul *Ekspres* haberi nesnel ölçütlere ve bilginin doğrulanabilirlik ilkesine aykırı bir tutum sonrasında ortaya çıkmıştır. Kıbrıs sorununun gündemde olduğu ve geleneksel medya koşulların hâkim olduğu bir dönemde bu gazete haberi, gayrimüslimlerin hedef alınmasında önemli bir yere sahiptir. Kıbrıs sorunu etrafında kamuoyunun duygularının yönlendirildiği, kargaşa ve belirsizliğe yol açıldığı bir ortamda söz konusu gazete haberi/haberleri durumu daha da derinleştirmiştir. Gazete haberleri sonrasında toplum, hakikati sorgulamadan kolektif bellekte yer alan, kurgulanan tarihsel önyargıların da etkisiyle davranış, tutum ve tepkilerini belirleme yolunu seçmiştir. Olaylara sebebiyet veren İstanbul *Ekspres*'in yalan haberi, diğer gazeteler tarafından da hakikat sorgulanmadan manşetlere taşınmıştır.

6-7 Eylül Olaylarının hemen sonrasında Örfi İdare Kumandanı Nurettin Aknoz tarafından gazete sahiplerine verilen uyarılar sonrasında bazı gazeteler, daha önce “haklı” olarak değerlendirdiği toplumsal tepkilere dair manşetleri geride bırakarak, olayların sorumlusu olarak komünistleri göstermiştir. Basın olayların kışkırtıcıları ve faili olarak fişli listesinde yer alan komünistlerin gösterilmesi konusunda adeta kalem birliği yapmıştır.⁸¹ Olaylara karışan vatandaşlar, hakikatin ne olduğuna yönelik herhangi bir sorgulamazken, gazeteler de hakikatin ne olduğunu konusunda ilkesel bir duruş içine girmemiştir. Hakikatin önemsizleştiği olaylar esnasında inanılmak istenen ve duygusal arka plana dayanan tepkilerin yoğunluk kazandığı gelişmeler yaşanmıştır.

Hakikat ötesinin en önemli kaynaklarından biri de siyasal otoritenin görülmesi istenen şeyin görülebilmesi yönündeki eğilimi ve buna yönelik hamleleridir. Olayların yaşandığı günü takip eden günlerde yaşanan tahribat üzerine yapılması gereken tespitlerin kısa zaman içinde geçiştirilmesi ve aynı zamanda olayların toplum tarafından nasıl algılanması gerektiğine dair yönlendirmeler, hakikatin askıya alınması veya hakikatin önemsizleştirilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Örfi İdare Kumandanı Nurettin Aknoz'un, olayların yaşandığı günün devamında gazete yöneticilerini toplayarak yaptığı uyarılar arasında 6-7 Eylül olaylarını, komünistlerin dışında başkasının yaptığına dair haberlerin yapılmasının yasaklanması ve aksi durum da ise bu gazetelerin kapatılacağı yönündeydi.⁸² Nurettin Aknoz'un bu emri hakikat ötesi çerçevesinde değerlendirildiğinde, gazetelerin otorite söylemi çerçevesinde haber yapmasıyla nesnel olguların önemsizleştiği, hakikatin üstünün örtüldüğü ve gündemin yeniden inşa edildiği bir durumun ortaya çıktığı söylenebilir. Nitekim hakikatin önemsizleşmesi siyasetinde inandırma veya ikna etme sürecinde dinleyicilerin zihinlerinden ziyade kalplerine hitap etmek öne çıkan husustur. Doğrudan duyguları harekete geçirecek kavramlar çerçevesinde arasında öfke ve nefret kavramları arasında yer alan “şer odakları”, “ülkeyi ele geçirmeye çalışan kötüler”, “gizli gündemleri olan dış güçler”, “kıskanan ve kuyu kazan ötekiler” gibi yaklaşımlar, hakikatin önemsizleştirilmesi konusunda başvurulan araçlar arasındadır.⁸³

81 Dosdoğru, a.g.e., s. 49.

82 Topuz, a.g.m., s. 40.

83 Alpay, a.g.e., s. 30.

Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme

6-7 Eylül Olayları konusunda genel anlamda gazeteler, nesnel veriler üzerinden hakikate ulaşma yerine işaret edildiği şekilde hakikatin önemsizleşmesini sağlayacak araçları sıkça kullanma yolunu tercih etmiştir. “Kızıl ajan”, “tahrik edici gizli kuvvetler”, “komünist parmağı”, “kızıl şebekenin unsurları” vb. birçok söylemin yer aldığı haber ve yazılarla “öteki” üzerinden bir kurmaca hakikat çemberi oluşturulmak istenmiştir. Böylece hitap edilen kitleler ve kamuoyunun zihninde gerçek ve hakikat arasında bir kopuş sağlanmaya çalışılmıştır. Aslında hükümet sözcüleri ve Örfi İdare Kumandanı Nurettin Aknoz’un, olayların faillerinin komünisteler olduğuna dair görüşleri doğrultusunda basını yönlendirmesi ve bu iddiayı yazmaları konusunda onları uyarılarından önce bazı gazeteler, olayların ilk anından itibaren komünistleri suçlu göstermeye başlamıştı. Bu bakımdan hükümet üyeleri, Nurettin Aknoz ve gazetelerin olay ve durum tanımlamaları örtüşmüştür. Ancak basın, kendilerine yapılan uyarılardan sonra olayların faillerinin komünist olduğuna dair haber ve makale sayısını bu kez zorunlu olarak arttırmıştır.

6. Kolektif Bellek ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri

Maurice Halbwachs’a göre, insan geçmişini hatırlayabilmek için ötekilerin hatırlarına başvurmaya ihtiyaç duyar ve kendisi dışında var olan ve içinde yaşadığı toplum tarafından onaylanmış referans noktalarına geri gider. Bireyler toplum içerisinde hafızalarını fark eder. Hafızamız uzamda ve zamanda dar bir şekilde sınırlı haldedir.⁸⁴ Bu bağlamda bireyin tek başına öznel veya bağımsız bir hafızası şeklinde olmayıp, içinde bulunduğu toplumun etkisine maruz kalan bellek durumu söz konusudur. Bireysel belleğin kendi deneyimleri olsa da dış etkenlerin varlığıyla açığa çıkan hafıza özelliğini taşır. Halbwachs, bireylerin, içinde buldukları grupların belirlediği bağlam dışında, tutarlı ve sürekli bir yolla hatırlamalarının mümkün görünmediğini savunur.⁸⁵

Bireyin, içinde bulunduğu grupta, yaşam alanları içerisinde olan ötekilerle olan etkileşimi, ilişkisi boyutunda hafızası şekillenir, etkilenir. Yani bireyin hafızası içinde yaşadığı toplumun etkisine açıktır ve bağımsız değildir. Halbwachs bu konuda, insanların kendi hafızalarını toplum içinde edindiklerini ve aynı zamanda onların, hafızalarını geri çağırdıkları, onun farkına vardıkları ve mekansallaştırdıkları yerin de toplum olduğu belirtmektedir. Bu bakımdan kolektif bir bellek ve kolektif belleğin çerçeveleri vardır ve bireysel düşüncemiz, kendisini bu çerçevelere yerleştirdiği ve bu hafızaya katıldığı ölçüde hatırlama eylemini gerçekleştirebilir.⁸⁶

Jan Assmann, bellek ve hatırlamanın öznesinin tek tek bireyler olduğunu, onların anıları kurgulayan çerçeveye bağımlı olduğunu, bu teorinin iyi tarafının ise hatırlayabilmenin yanı sıra unutmayı da açıklayabilmesi olduğunu ifade eder. Bir insan, bir toplum geçmişini bağlantı kurduğu ilişki çerçevesinde yeniden kurabiliyorsa bu ilişki çerçevesinde kalan her şeyi unutacaktır. Bu bakımdan bireysel bellek, bir kişide onun iletişim sürecine katılımı sayesinde gelişir ve bu olgu ise kişinin, aileden dini ve ulusal topluluklara kadar çeşitli sosyal gruplara dahil oluşunun bir sonucudur.⁸⁷ Burada ön plana çıkan anlam, hatırlamanın

84 Maurice Halbwachs, *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri*, Türkçe Söyleyen: Büşra Uçar, Heretik Yayınları, Ankara, 2016, s. 46.

85 Jeffrey K Olick, “Kolektif Bellek: İki Farklı Kültür”, Çeviren: Meral Güneşdoğmuş, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 1(2), 2014, s. 178.

86 Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, The University of Chicago Press, Chicago, 1992, s. 38.

87 Jan Assmann, *Kültürel Bellek*, Almanca’dan Çeviren: Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 45.

bireylerin tek başına öznel olarak geçmişi tekrar yaşaması, içinde bulunduğu toplumun ve grupların oluşturduğu etkiyle yeniden üretim veya yeniden inşa sürecidir. Thomas Hirsch, Halbwachs'ın iddiasının hafızanın, geçmişe ait dönemlerin bireysel muhafazası değil, bunların yeniden üretimi olduğunu belirtmektedir. Hirsch'e göre Halbwachs geçmişin, yaşanan zaman içerisinde, bireyin ait olduğu gruplar ve çerçevelerin yardımıyla yeniden üretildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bakımdan toplumsal olan, bireyselliği oluşturan şeyin kalbine kadar izini bırakmaktadır.⁸⁸

Assmann, belleğin yeniden kurma işlemine dayandığını ve geçmişin, bellekte olduğu gibi kalmadığını, ilerleyen şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde sürekli bir biçimde yeniden örgütlendiğini ileri sürer. Yeni ise sadece yeniden kurulan geçmiş biçiminde ortaya çıkabilir. Aynı zamanda bellek sadece geçmişi kurgulamakla yetinmez, şimdi ve geleceğin deneyimlerini de organize eder.⁸⁹ Halbwachs, geçmiş ve şimdi konusunda geçmişin, bütünüyle olmasa da bugünün endişeleriyle şekillenen sosyal bir yapı olduğunu belirtir. Halbwachs'ın çeşitli çalışmalarında da kullandığı "presentist yaklaşım"ına göre şimdinin inanis, bilgi ve arzuları, tarihin her devrinde farklı olarak açığa çıkmış görüşleri şekillendirir.⁹⁰ Bu yönüyle belleğin, şimdinin kurgulanması konusunda taşıdığı anlam ve önem daha belirgin hale gelmektedir. Yani toplumsal bellek hem geriye hem ileriye doğru iki yönde gelişme kaydeder ve bellek, sadece geçmişi kurgulamakla kalmıyor, aynı zamanda şimdi ve geleceğin deneyimlerini de organize eder.⁹¹

Geçmiş, bugün, bellek ve çarpıtma ilişkisi bakımından Paul Connerton'un görüşlerini hatırlamak gerekir. Connerton, belleğin kendisiyle ilgili olarak, bugüne ilişkin deneyimimizin, büyük oranda geçmiş hakkındaki bilgimize dayandığını ifade etmektedir. Ona göre; *"günümüz dünyasını, geçmişin olaylarıyla ve nesnelere nedensellik bağlantıları içindeki bir bağlamda, yani geçmişin, o anda yaşamadığımız olayları ve o anda algılamadığımız nesnelere bağlamında yaşarız. Bu da şimdiki zamanı, çeşitli geçmiş yaşantılarımızdan hangisiyle bağlantısını kurabilirsek ona göre yaşayacağımızı gösterir"*.⁹² Öyleyse bugünü yaşarken ve kurgularken geçmişin bağlamından, nesnelere, yaşanmışlıklarından kopamayız. Bugünü geçmişin getirdikleri, taşıdıkları ve bizim belleğimizde yarattığı anlamlarla yaşarız. Bu durum da geçmişin taşıyıcılığının her türlü etkisine açık olma anlamına da gelebilmektedir. Connerton, geçmişi günümüzden süzerek çıkarma gücüyle karşı karşıya kalılabileceğini belirterek, bugünün etmenlerinin geçmişe dair anımsamalarımızı etkilemeye-çarpıtmaya-yatkın olmasından doğan güçlüklerin olmasının yanı sıra geçmiş etmenlerin, günümüzle ilgili deneyimlerimizi etkileme veya çarpıtma eğiliminden kaynaklanan güçlüklerin de varlığına dikkat çekmiştir.⁹³ Geçmişe dair birikimlerin, deneyimlerin günümüzün her anına, yaşamamızın tüm seyrine kadar yayılma ihtimali vardır.

Geçmişim günümüze kadar uzanan ve belleğimizden bağımsız olmayan hatırlama sürecine dair dış etkenlerin/yönlendirmelerin varlığı söz konusudur. Nitekim

88 Halbwachs, Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri, s. 13.

89 Assmann, a.g.e., s. 50.

90 Halbwachs, On Collective Memory, s. 38.

91 Assmann, a.g.e., s. 50.

92 Paul Connerton, Toplumlar Nasıl Anımsar?, İngilizceden Çeviren: Alaeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 9.

93 Connerton, a.g.e., s. 9.

Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme

anımsamalarımızın günümüze veya şimdiye dair çarpıtmalar, zaman içerisinde toplumsal belleğin yeniden düzenlenmesine veya diğer bir ifadeyle yeniden inşasına zemin hazırlayabilmektedir. Bireysel bellek diye bir şey olmadığını ve belleğin toplumsal olduğunu belirten Michael Schudson, kolektif bellekte dört önemli çarpıtma mekanizması olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁴ Bunlardan ilki uzaklaştırma: geçmişin geri çekilmesidir. Burada zaman akışı, belleği en az iki açıdan yeniden biçimlendirir. İlk olarak detaylar yitirilir ve anı daha belirsiz, silik bir duruma gelir. İkinci olarak da zaman içinde genellikle duygusal yoğunluk kaybı yaşanır.⁹⁵ İkinci çarpıtma mekanizması ise araçsallaştırma. Buna göre bellek seçme ve tahrif etme sürecinde güncel çıkarılara hizmet eder. Güncel çıkarın manası ise anılar, güncel stratejik değil de semiyotik olabilir. Diğer bir ifadeyle hatırlama eyleminde bulunan kişi geçmişini tahrif ederek, kendi çıkarları doğrultusunda dünyayı fethetmek değil de dünyayı- özellikle şimdiki zamanı- daha iyi anlamak ve kavrayabilmek için geçmişten faydalanma amacını güder.⁹⁶ Üçüncü mekanizma öykülemedir. Burada öne çıkan geçmişin, ilginçleştirilmesi ve daha ilgi çekici bir duruma getirilmesi, süslenmesidir.⁹⁷ Son araç ise bilişselleştirme-uzlaşım sallaştırma mekanizmasıdır. Bilinen geçmiş her daim öyküleştirilmiş değildir, inşa edilmeden, düzenlenmeden yaşanan çok, düzenlenmiş, yapılmış olandır. Bir şeyin bir abide veya anıta dönüştürme sürecinde aynı zamanda geçmiş de dönüştürülür.⁹⁸

7. 6-7 Eylül 1955 Olaylarının Belleği ve Çarpıtma Dinamikleri

Bellek, tarihsel/toplumsal yeniden inşa sürecinde hatırlatma veya unutturmaya sağlama amacıyla kullanılabilir. Bu inşa sürecinde ise geçmişini yaşanan an ile buluşturmak, bugün üzerinden geçmişini kurgulamak anlamında diğerlerinin belleğine ihtiyaç duyulur. Yukarıda da belirtildiği üzere Halbwachs, geçmişine ait dönemlerin bireysel muhafazası değil, bunların yeniden üretimi olduğunu belirtir. Bugünü yaşarken ve kurgularken geçmişini bağlamından, nesnelere, yaşamışlıklarından kopamayız. Bugünü geçmişini getirdikleri, taşıdıkları ve bizim belleğimizde yarattığı anlamlarla yaşarız. Bu bakımdan 6-7 Eylül Olayları yalnızca Kıbrıs sorununun yoğun atmosferi üzerinden açıklanabilecek veya çözümlenebilecek bir konu değildir. Toplumların siyasal, ekonomik ve tarihin eski dönemlerinden gelen çatışma ve rekabet kültürü; bugünü, belleği etkileyen ve şekillendiren hususlardır.

Türkiye’de yaşayan Rumlar, Lozan Anlaşması ve sonraki seyrinde Türk vatandaşlığı statüsü geçerli olsa da bu olayların yaşandığı dönemde basın da etkisiyle “öteki”, “vatandaş dışı” şeklinde yorumlanmış ve konumlandırılmıştır. Pierre Nora’nın da ifade ettiği gibi *“Bellek her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir. Bu amaçla bellek, anımsama ve unutma diyalektiğine açık, onların sürekli biçim değiştirmelerinden habersiz, her türlü kullanımlara ve el oyunlarına karşı çok duyarlı, uzun belirsizliklere ve ani dirilmelere elverişlidir ve devamlı bir gelişim halindedir”*.⁹⁹ Nitekim

94 Michael Schudson, “Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri”, Bellek: Öncersiz, Sonrasız, Cogito, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 50, Bahar 2007, s. 179, 181.

95 Schudson, a.g.m., s. 182.

96 Schudson, a.g.m., s. 184.

97 Schudson, a.g.m., s. 190.

98 Schudson, a.g.m., s. 193.

99 Pierre Nora, Hafıza Mekânları, Fransızcadan Çeviren: Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 19.

bireysel bellek ve içinde yaşadığı toplum veya öteki ile iletişimi sonucunda ortaya çıkan kolektif bellek, geçmişin birikimlerine açık ve taşıyıcı bir role sahiptir. Bu bakımdan 6-7 Eylül Olayları sürecinde basının yönlendirdiği toplulukların, gayrimüslim ve özelde ise Rumlara karşı geliştirdiği anımsamanın kaynağını ulus devletin kuruluş sürecinde yaşanan Türk-Yunan mücadelesinde yaşanan pratiklere dayandığını belirtmek gerekir.

Geçmişin bugüne taşınması konusunda kolektif bellek, devletlerin siyasal ilişkileri ve çatışmaları sonucunda açığa çıkabileceği gibi bu durum, basının yönlendirici tutumuyla da gerçekleşebilir. Kolektif bellek, bireysel anıları içine alan özelliğe sahiptir. Bireyler içerisinde bulunduğu toplumsal küme içerisinde düşünsel bir ilişki içindedir. Kolektif belleğin açığa çıkması yaşanmışlık, mekan, anıt ve sembol vb. bir çok maddi ve manevi değerlerin tekrar üretilmesiyle alakalıdır. Bu sembol ve değerler Atatürk portresi, bayrak veya geçmişe dair bir söylem olacağı gibi, geleceğe dair kaygıların neden olduğu gereksinimlerden de doğabilir. Toplumsal olaylar esnasında yaşanan tikel davranış, tutum veya kararların toplamı sonucunda bir genel yargıya veya tümel değerlendirmelere varmak yetersiz görülebilir. Ancak 6- 7 Eylül Olayları öncesi gazete ve köşe yazılarında yer alan haberlerin oluşturulma biçimi ve amacı, belleğin yeniden inşası veya üretimi konusunda bir fikir vermektedir. Bireysel bellek, birden ve kendiliğinden yüzeye çıkamamaktadır. Dış müdahalelere açık ve içinde bulunduğu toplumun çerçevesi içine girmeye müsaittir.

Son yıllarda birey üzerine yapılan araştırmaların en önemli bulgularından biri, hatırlama sürecinin bir muhafaza sistemi veya bilgisayar gibi çalışmadığı yönündedir. Birey, hatırlama anında basit bir biçimde geçmişteki bilgilere ulaşmaz, bellekteki veri, hatırlama anının özellikleriyle harmanlanarak yeniden oluşturulur. Bu nedenle belleği araştırma noktasında, geçmiş kadar güncel de önemlidir ve bu ikisinin arasındaki ilişkiyi de incelemek gerekir.¹⁰⁰ Aralarında sorunlar yaşayan ve çözümsüzlük içerisinde olan iki devlet arasında diplomatik görüşmelerin yaşandığı bir dönemde Türkiye’de basın, vatandaş statüsünde olan Rumları, Türkiye ile gönül bağı zayıf ve tehlike arz eden bir toplum olarak değerlendiren haberler yaparak, kolektif belleği yeniden üretme çabası içerisine girişmiştir.

Basın, kolektif belleğin yeniden inşası sürecinde geçmişin yaşanmışlıklarından, nesnelere ve yaşanan anın, güncelin değerlerinden faydalanmıştır. Türkiye’de yaşayan Rumların, Kıbrıs’taki Rumlarla aynı duygu, düşünce ve tutuma sahip olduğuna yönelik bir algı oluşturma çabasına girmiştir. Türk bayrağı, Atatürk posterleri gibi değerler üzerinden bir kimlik ve aidiyet tanımını, toplum nezdinde baskılayıcı bir obje olarak kullanmıştır. Yaşanılan ana dair toplumsal atmosferi ve duygusal etmenleri, geçmişin anımsanması konusunda kullanan basın, toplumsal travmanın ve kolektif bir şiddetin ortaya çıkışına zemin hazırladığını belirtmek gerekir. Nitekim olayın yaşandığı gün ve devamında DP hükümeti temsilcileri de şiddet olaylarının asıl sorumlularından biri olarak basını işaret etmiştir. Olayların çıkışına neden olan haberi yapan gazete, bir sonraki gün yayımladığı bir haberde olaylar esnasında bir vatandaşın, kalabalığın şiddetinden güçlükle kurtulduğunu ve bu yaralanmanın gerekçesi olarak da “fizyonomi itibarıyla Türk’e benzemediğinden linç tehlikesiyle karşılaştığı”nı belirtmiştir.¹⁰¹ Bu durum bireysel belleğin

100 Leyla Neyzi, Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları, Yay. Haz. Leyla Neyzi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 1.

101 İstanbul Ekspres, 7 Eylül 1955.

Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme

ötekilerle, toplumsal çevrelerle ilişkisi sonucunda ortaya çıkan kolektif belleğin, geçmişin yaşanılan anda tekrar üretiminin, kolektif şiddete dönüşmesinin bir örneğidir. Aslında 6-7 Eylül Olayları iki ülke arasında başlayan ve devam eden, basın da desteklediği siyasi ve toplumsal diyalogun bir kırılma anıdır. Yunanistan ile Türkiye arasında 1919-1922 yılları arasında yaşanan savaştan sonra Atatürk ve Venizelos'un gayretleriyle iki toplum arasında hoşgörü ve barışın sağlandığı bir döneme girilmişti. Aynı zamanda Türkiye, İkinci Dünya Savaşı döneminde abluka altında olan ve açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan Yunanistan'a 1940 yılının sonlarından başlayarak gıda yardımı yapmaya başlamıştı.¹⁰² Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya girmesinden sonra da karşılıklı gerçekleştirilen ziyaretler sonrasında ikili ilişkiler daha iyi bir seviyeye ulaşmış, 25 Şubat 1953'te imzalanan Balkan Paketi'nde yer alması iyi komşuluk diyalogunu çok daha üst seviyeye taşımıştı.¹⁰³ Ancak değişen koşullarla birlikte 6-7 Eylül Olayları, toplumun tarihsel belleğinde bir kırılma yaratırken, belleğin yeniden inşası sürecine örnek gösterilen bir tarihi ve toplumsal olay haline gelmiştir.

6-7 Eylül Olayları Michael Schudson'un belleği çarpıtma mekanizmaları çerçevesinde değerlendirildiğinde gazetelerin olayların öncesinde ve sonrasında ortaya koydukları tutum benzerlik göstermektedir. 6-7 Eylül Olayları esnasında Rumlara yönelik yağma, şiddet ve tahribatlar, basın tarafından olaylarının geri plana çekilerek toplumda oluşan öfkenin nedensellikleri, biçimi ve ifadesi ön plana çıkarılmıştır. Kısa süre içerisinde gerçekleşen olayların ertesinde ve devam eden günlerde yaşananlara, geçmişe olan ilgi zayıflatırken ve sonuç olarak bir uzaklaştırma gerçekleştirilirken, olayların nedenselliği "duygusal tepki", "coşku dolu kitleler" şeklinde betimlemelerle tanımlanmıştır. Ortaya konulan tutum ve amaç anın, yaşanılanın geçmiş olarak yorumlanması ve silikleştirilmesidir. Diğer bir ifadeyle sorumlulara ve yaşanılan ana ilgi ve dikkat azaltılırken, anılarla olan mesafe açılır. Bu tutum Schudson'un ileri sürdüğü belleği çarpıtma mekanizmalarından biri olan uzaklaştırmaya- geçmişin geri çekilmesine denk düşmektedir. Schudson'un belirttiği gibi olayların yıl dönümleri ve anmaları özellikle önem kazanırken, yaşayan hatıranın olasılığı giderek sönükleşiyor ve geriye kültürel açıdan kurumsallaştırılmış anılar kalıyor.¹⁰⁴

Bir diğer çarpıtma mekanizması ise araçsallaştırma. Bu aşamada ise güncel ve stratejik amaç doğrultusunda tahrifte bulunma ve yine aynı doğrultuda bir biçimlendirme sürecidir.¹⁰⁵ Bu durum bastırma, sansür veya örtbas etme yöntemiyle geçmişin, yaşanılan anın veya güncelin gereklerine göre kullanılması ve araçsallaştırılmasıdır.¹⁰⁶ Araçsallaştırma konusunda verilebilecek örneklerden biri 6-7 Eylül Olayları ve toplumsal karmaşanın önüne geçemeyen hükümetin, basını sorumlu olarak göstermesi ve hangi haberlerin yapılacağı konusunda basına uyguladığı sansür ve baskıdır. Gazete yöneticilerine uyarılar arasında olayların sorumlusu olarak komünistlerin gösterilmesinin istenmesi ve sonuç olarak gazetelerin ardi ardına bu yönde haberler yapmaya başlamasıdır. Örfi İdare Kumandanlığının yaptığı uyarılarla olaylarla ilgili haberlerin sınırları belirlenirken, aynı zamanda var olan hükümetin faaliyetlerinin eleştirilmesi ve yorumlanması da yasaklanmıştır. Böylece olayların yaşanmasında sorumlu tutulan basının özgürlüğünün

102 Çağla Derya Tağmat, Açlık İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yunanistan'a Yardımları, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016, s. 172-173.

103 Fırat, a.g.e., s. 587, 589.

104 Schudson, a.g.m., s. 183.

105 Schudson, a.g.m., s. 184.

106 Schudson, a.g.m., s. 184-189; Nuri Bilgin, Kimlik İnşası, Aşina Kitaplar, İzmir, 2007, s. 235.

kısıtlanması da haklı çıkarılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda mabetlerin yakıldığı ve ancak bunun komünistler tarafından yapılabileceği görüşü ve bu doğrultuda ortaya konulan politik söylem, olayların ve sorumlularının üstünü örtme, sansürleme ve geçmişin yaşanılan ana göre kullanılması, araçsallaştırılması yöntemine girmektedir. Onay Çöker'e göre İstanbul Ekspres'te yer alan "aşk salonlarında çalışan kadınlar" olarak ifade edilen kadınların, bu olaylardan ötürü suçlu tutularak tutuklanması da bu kategoride ele alınmalıdır.¹⁰⁷

Bir diğer çarpıtma mekanizması ise öyküleme, geçmişin ilginç hale getirilmesidir. Burada geçmişin bir kültürel biçimle sarmalanması ve anlatı sürecinin öyküleştirilmesidir. Öyküleme sadece geçmiş anlatma değil aynı zamanda bunu süsleme ve ilginç hale getirme çabasını içerir ve anlatılan olayı basitleştirir.¹⁰⁸ Gazetelerin yaşanan olayları, "Türk Gençliğinin Büyük Heyecanı", "Olaylarda takdire şayan olan, göstericilerin meskene tecavüz etmemiş olmaları" şeklinde betimlenmesi ve yorumlaması, şiddet olaylarının basitleştirilmesi ve ilginç hale getirilmesi çabasını yansıtırken, "Türk bayraklı" ve "Atatürk Posterli" vatansever gençliğin vurgusu ise yaşanan olayların kültürel ve tarihsel değerler üzerinden süslenmesinin bir yansımasıdır. Schudson'un belirttiği bir diğer öyküleştirme yöntemi ise geçmişin bugüne ilişkisi hakkında bir öykü anlatmaktır. Schudson'a göre daha geniş bir anlatı çerçevesini oluşturun bu öyküleştirmede geçmiş anlamak, kendi zamanımızın insanlık tarihi geçidine nasıl uyum sağladığını gösteren baskın bir öykünün anlatımı altındadır.¹⁰⁹ Bu konuda 6-7 Eylül Olayları üzerinden örnek verecek olursak gazetelerin temel yaklaşımı, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ikili iyi ilişkiler dönemi atlanarak, genellikle iki ülke arasında 1919-1922 yılları arasında yaşanan mücadelenin, olumsuzlukların iskeletine ve baskın anlatısı üzerine kurulması yönündedir.

Schudson'un belirttiği son çarpıtma mekanizma bilişselleştirme ve uzlaşısallaştırma ise toplum içinde tekrarlanan eylem ve davranışları anımsama sürecidir. Öne çıkan yönü geçmişin bilinebilir kılınması ve üzerinde uzlaşılan bir geçmiştir. Uzlaşısallaştırmanın özel bir yöntemi de anıtaştırma. Buna göre bir şeyin abide veya anıta dönüştürme sürecinde, geçmiş de dönüştürülür.¹¹⁰ Burada bellek öğelerinin aşına ve bilinir kılınması anıtlar, ritüeller aracılığıyla gelenekselleştirme öne çıkar.¹¹¹ En iyi bilinen geçmiş, her zaman öyküleştirilmiş olan değil, inşa edilmeden, düzenlenmeden yaşanandan çok, düzenlenmiş ve yapılmış olandır.¹¹² 6-7 Eylül Olayları bağlamında değerlendirildiğinde basın, olayları düzenlenmemiş olduğu haliyle, diğer bir ifadeyle yaşanmış şekliyle değil toplumun belleğinde oluşturulması istenen hususlar çerçevesinde ortak bir doğrultuda aktarmıştır. Gazeteler, aslında yaşanan olaylarla ilgili tüm detayları kayda geçirmesine rağmen, Örfi İdare Kumandanlığı ve hükümetin uyarıları sonrasında -aynı zamanda yaşanan olayların ortaya çıkardığı şiddet manzarası nedeniyle- haberlerinin dilini ve içeriği konusunda ortak hareket etmiştir. Olayların nedenselliği ve faillerinin kim olduğu konusunda ortak bir söylem inşa eden gazeteler, komünistleri hedef tahtasına oturtmuştur. Olayın ilk günlerinde elleri bayraklı gençlerin heyecanı ve duygusal tepkisi şeklinde olayların nedenselliği aktarılırken, devam eden günlerde komünistler, fail olarak

107 Onar Çöker, a.g.m., s. 123.

108 Schudson, a.g.m., s. 189, 190.

109 Schudson, a.g.m., s. 192.

110 Schudson, a.g.m., s. 195.

111 Bilgin, a.g.e., s. 235.

112 Schudson, a.g.m., s. 193.

Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme

kabul edilmiş ve tahripçi, çapulcu, tertipçi ve tahrikçi olarak suçlanmıştır. Bu anlamda gazeteler, kamuya ait olan bir alanda yaşanan geçmişi elden geçirerek, siyasetçilerin de destek ve yönlendirmeleriyle üzerinde uzlaşılan bir geçmişin kurgulanması ve aktarılması sürecini sağlamıştır. Sonuç olarak gazetelerin, geçmişi ve gerçekte olanı aktarma biçimi, ele alınan son çarpıtma mekanizmasının örneklerini barındırmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada dönemin basını temel alınarak 6-7 Eylül 1955 Olayları hakikat ötesi, yalan haber ve kolektif belleği çarpıtma mekanizmaları çerçevesinde ele alınmış ve değerlendirilmiştir. 1950 yılından başlayarak Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda anlaşmazlığın uluslararası diplomasiyle çözülmeye çalışıldığı günlerde İstanbul Ekspres adlı gazetenin yalan haberi sonrasında Türkiye'nin bazı illerinde toplumsal olaylar yaşanmıştır. İstanbul Ekspres yaptığı ikinci baskısıyla duyurduğu haberle sadece kamuoyunu bilgilendirmemiş aynı zamanda Kıbrıs adasında yaşanan gelişmelerden ötürü oluşan toplumsal öfkenin harekete geçmesine neden olmuştur. Gazetenin yaptığı bu yalan haber, diğer ulusal ve yerel ölçekli gazeteler aracılığıyla topluma serpilme ve yayılma imkanı bulmuştur. Gazeteler aynı zamanda ikinci baskı yaparak da olayların toplumun zihninde canlı kalmasını sağlamıştır. Yalan haberin topluma aktarılmasının yanı sıra 6-7 Eylül Olayları sonrası günlerde hakikatin önemsizleşmesi ve üzerinin örtülmesinde büyük rol oynamıştır. 6-7 Eylül Olaylarının failini belirleme konusunda Örfi İdare Kumandanlığının baskısıyla ortak bir dil kullanan basın, gözaltına alınan komünist görüşlü vatandaşları, olayların faili olarak göstermiştir.

Tarihsel söylem, toplumsal ve siyasal etkileşimler, deneyimler ve ön yargılar kolektif belleği biçimleyerek ve parçalayarak yeni bir belleğin açığa çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu açığa çıkma durumu darmadağın olan ortak yaşam ülküsünden dışlamaya evrilen bir kurgulamış gerçekliğe dönüşebilmektedir. Gazeteler 6-7 Eylül Olayları öncesinde ve devam eden günlerde, toplumun kolektif bellek çerçevesini belirlemeye ve yeniden inşa etmeye çalışırken, kolektif belleği çarpıtma mekanizmalarını sıkça kullanmıştır. Çarpıtma mekanizmaları çerçevesinde simgeler, kimlik ve etnik tanımlamalar, tarihsel açıdan toplumların yaşanmışlıkları, duygusal tepkiler ve öfkeler, tahribatları haklı gösterme eğilimleri ve toplumsal değerler sıkça kullanılan araçlar arasındadır.

Tarihi ve toplumsal olayların, yeni kavram ve yaklaşımlarla bilimsel açıdan tekrar ele alınması ve incelenmesi, yöntem açısından bizlere geniş bir imkan sunmaktadır. Tarih çalışmalarında güncel olanın takip edilmesi ve bunun tarihsel olaylar ve olguların tekrar değerlendirilmesinde kullanılması, disiplinlerin kendilerini güncellediği bir çağda önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilimlerdeki ayırımın kalktığı ve disiplinlerarası çalışmaların arttığı günümüzde, birçok bilim alanında kullanılan veya kullanılmaya başlanan hakikat ötesi, yalan haber, kolektif bellek/kolektif belleği çarpıtma mekanizmaları, tarihi olayların tahlil edilmesi konusunda kaynaklık etmektedir.

Kaynakça**I. Resmi Yayınlar**

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 7, 12.9.1955.

II. Kitaplar, Makaleler

Acun, Fatma (2011), "Tarihin Kaynaklar", *Tarih Nasıl Yazılır Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Editör: Ahmet Şimşek, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Alpay, Yalın (2021), *Yalanın Siyaseti*, İstanbul: Destek Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (1993), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914- 1980*, Cilt: 1, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Armaoğlu, Fahir H. (1959), "1955 Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamu oyu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, 1959, 57-86.

Arslan, Zühtü- Tarakçı, Selma (2013), *Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem (1957-1960)*, Cilt: 3, Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Assmann, Jan (2015), *Kültürel Bellek*, Almanca'dan Çeviren: Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Aydemir, Şevket Süreyya (1968), *İkinci Adam*, 3. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Babaoğlu, Resul (2013), "6/7 Eylül 1955 Olayları'nın Muhtemel Faileri Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol: 6, Issue: 2, February.

Bilge, Suat (1996), "Kıbrıs Uyuşmazlığı Ve Türkiye Sovyetler Birliği Münasebetleri", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919- 1995)*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Bilgin, Nuri (2007), *Kimlik İnşası*, İzmir: Aşina Kitaplar.

Cohen, Stanley (2002), *Folk Devils And Moral Panics*, London- Newyork: Routledge.

Connerton, Paul (2014), *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, İngilizceden Çeviren: Alaeddin Şenel, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Cortada, James W.- ASPRAY William (2019), *Fake News Nation The Long History of Lies and Misinterpretations in America*, US: Rowman & Littlefield.

Demirer, Mehmet Arif (1995), *6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası Dezinformatsiya*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Dosdoğru, M. Hulusi (1993), *6/ 7 Eylül Olayları*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Duman, Abdullah (2010), "İbn Haldun'a Göre Haberlere Yalan Karışma Sebepleri ve Bunları Ortaya Çıkarma Metotları" *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 14, Sayı: 42, 163-188.

Duman, Mustafa (2019), "Geleneksellik- Gerçeklik İlişkisi Bağlamında Bilginin Niteliği ve Folklorlarda Yalan Haber- I-", *Folklor/edebiyat*, Cilt: 25, Sayı: 100, 971-984.

Durkheim, Emile (2004), *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.

Dursun, Çiler (2013), *İletişim Kuram Kritik*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

_____ (2004), "Haberde 'Gerçekliğin İnşa Edilmesi' Ne Demektir? ", *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Der. Çiler Dursun, Ankara: Elips Kitap, 37-65.

- Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği Çarpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül 1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme
- Emre Kaya, Ayşe Elif (2014), "Bir Trajediye İktidar ve Muhalefet Cephesinden Bakışlar: 6-7 Eylül Olaylarının Ulus ve Zafer Gazetelerinde Temsili", *İletişim: araştırmaları*, 12 (1), 75-123.
- Fırat, Melek (2009), *Türk Dış Politikası*, Cilt: 1, Editör: Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güven, Dilek (2005), *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, Çeviri: Bahar Şahin, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Haigh, Maria – Haigh, Thomas – Kozak, Nadine I. (2017), "Stopping Fake News: The Work Practices of Peer-to-Peer Counter Propaganda", *Journalism Studies*, 19(1), 1-26.
- Halbwachs, Maurice (2016), *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, Türkçe Söyleyen: Büşra Uçar, Ankara: Heretik Yayınları.
- _____ (1992), *On Collective Memory*, Chicago: The University of Chicago Press.
- _____ (2017), *Kolektif Hafıza*, Türkçe Söyleyen: Banu Barış, Ankara: Heretik Yayınları.
- İbn Haldun (1997), *Mukaddime*, Cilt: 1, Çeviren: Zakir Kadiri Ugan, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İnal, M. Ayşe (1996), *Haber Okumak*, İstanbul: Temuçin Yayınları, 1996.
- Keyes, Ralph (2019), *Hakikat Sonrası Çağ Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*, Türkçeleyen: Deniz Özçetin, Ankara: Delidolu.
- Kılıçdere, Arzu (2000), "İzmir'de 6/ 7 Eylül Olayları", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 74, Şubat, 34-41.
- Mcintyre, Lee (2019), *Hakikat- Sonrası*, Çeviri: Mehmet Fahrettin Biçici, İstanbul: Tellekt.
- Mould, Tom (2018), "Introduction to the Special Issue on Fake News: Definitions and Approaches", *JAF*, (131), 371-378.
- Marty, David A. (2016), *Yanıbaşımızdaki Tarih*, Çeviren: Nalan Özsoy, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Neyzi, Leyla (2011), *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları*, Yay. Haz. Leyla Neyzi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları,
- Nora, Pierre (2006), *Hafıza Mekânları*, Fransızcadan Çeviren: Mehmet Emin Özcan, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Olick, Jeffrey K. (2014), "Kolektif Bellek: İki Farklı Kültür", Çeviren: Meral Güneşdoğmuş, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1(2), 175-211.
- Onar Çöker, Duygu (2012), "Kurgulanmış Gerçekliğin Sorgulanması: Türk Toplumsal Belleğinde 6-7 Eylül Olayları", *İletişim: araştırmaları*, 10 (1-2), 111-136.
- Sarioğlu, Elif Başak (2020), "Yalan Haber, 'Post-Truth' Kavramı ve Medya Üçlemesi: Geçmişten Günümüze Gündem Belirleyen Örnekler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 377-397.
- Schudson, Michael (2007), "Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri", Bellek: Öncesiz, Sonrasız, *Cogito*, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 50, Bahar 2007, 179- 199.

- Sool, Jacob (2016), "The Long and Brutal History of Fake News", *Politico*, 18 Aralık 2016, <https://www.politico.com/magazine/story/2016/12/fake-news-history-long-violent-214535/>, (Erişim Tarihi: 16.03.2021).
- Tağmat, Çağla Derya (2016), *Açlık İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yunanistan'a Yardımları*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tesich, Steve (1992), "A Government of Lies", *The Nation*, 6/13.
- Hıfzı Topuz (1973), *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- _____ (2000), "6/ 7 Eylül Olayları ve Aknoz Paşanın Yasakları", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 81, Eylül, 39- 41.
- Tokgöz, Oya (1981), *Temel Gazetecilik*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Tuncer, Ezgi (2017), "Yalanın İfşası: İnci Eviner'in Parlamento'su", *Panorama Khas*, Yaz, Sayı: 24, 42-44.
- Unat, Kadri (2016), *Durmuyalım Düşeriz! İktidardan Muhalefete CHP'nin Seçim Propagandaları*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, "En Tehlikeli Cephe", *Ulus*, 14 Eylül 1955.
- Yoloğlu, Nurhayat (2017), "Küresel Medya ve İletişim Anlayışında Aktüel Enformasyondan Dezenformasyona Yöneliş", *Middle Black Sea Journal of Communication Studies*, 2(1), 8-15.

III. Tezler

- Babaoğlu, Resul (2012), *6/7 Eylül Olaylarının Türkiye Rumları Üzerindeki Etkileri (1955-1959)*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Oğuzhan, Esra (2011), *Sedat Simavi'nin Türk Basın ve Basım Faaliyetleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Saltuk, Tarhan (2006), *1950'den Günümüze Rum azınlık Sorunları ve Fener Rum Patrikhanesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

IV. Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Ege Ekspres

Gece Postası

Hürriyet

İstanbul Ekspres

Milliyet

The Nation

Ulus

Vatan

Hakikat Ötesi, Yalan Haber ve Kolektif Belleği arpıtma Dinamikleri Bağlamında 6-7 Eylül
1955 Olayları Üzerine Bir Değerlendirme

Yeni Sabah

Zafer

V. Dijital Kaynaklar

Collins Dictionary, <https://www.collinsdictionary.com/word-lovers-blog/new/collins-2017-word-of-the-year-shortlist,396,HCb.html>, (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

Oxford Dictionary, <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>, (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

<https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>, (Erişim Tarihi: 23.8.2020).